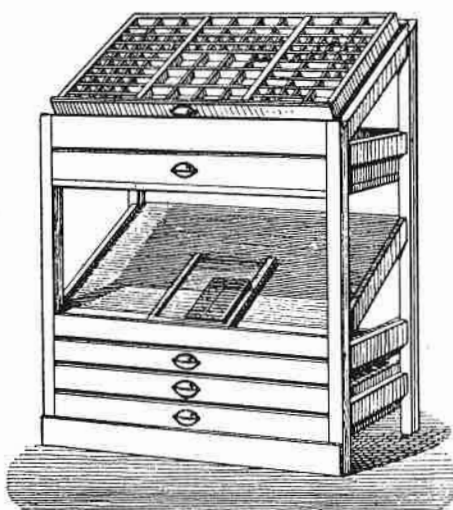

Mijn jaren als leerjongen

BALTHAZAR Frans, drukker-typograaf
geboren te Gent, Molenaarsstraat op 9 januari 1914
overleden in april 1988

**"Gij zijt bij Van Melle
gegaan als leerling-druk-
ker, en niet als leerling-
kalker!"**

**Houten zetbok, zoals gebruikt werd
in de handzetterij.**
(uit: Papierfabricage en drukkerij
door I.P. De Vooy. Gorinchem, 1921)

**De hiërarchie in de drukkerij: de druk-
kersbaas (Snoeck, midden), de mees-
terknecht (links, met pet) en tenslotte
de drukkersgast.**
(foto Snoeck, Gent)

Verwekt tijdens de euforie van de Wereldtentoonstelling te Gent in 1913, werd ik geboren in de late avond van de 9de januari 1914. In die nacht zag ik het "levenslicht" op een kamer van de herberg "In de Wapens van Amsterdam" gelegen in het begin van de Molenaarsstraat. Ik ben dus door geboorte een ras-echte Gentenaar.

Mijn vader, Jozef-Nicodemus Balthazar, werkte toen als drukker in de drukkerij Van Caeneghem, als ik me niet vergis. Hij is geboren op 1 augustus 1891. In 1903 moet hij als leerling-drukker gaan werken zijn in de "Gazette van Gent", die toen gevestigd was in een gebouw van de Veldstraat (waar nu het Museum Van der Haeghen is gevestigd).

Hoelang hij daar heeft gewerkt weet ik niet.

Na de periode van de "Gazette van Gent" is hij gaan werken in de drukkerij Van Doosselaere op de Blekersdijk. Mijn moeder werkte daar toen als boekbindster. Daar hebben ze elkaar leren kennen. Dat moet ongeveer in 1904 zijn geweest. Later is hij gaan werken in de drukkerij Buyck op de Steendam. Mijn moeder is daar later ook gaan werken. Haar broeder Leon werkte er als letterzetter. Het was een goed gekende drukkerij in die tijd. Als meester-gast had mijn vader daar een zekere Gust De Smet, die later, toen ik meester-gast was in de drukkerij Snoeck, aldaar zijn "fin de carrière" heeft gemaakt.

Van die De Smet heeft mijn vader veel geleerd, naar hij me later vertelde. In die tijd waren het nog "vak-mensen". De meeste onder hen waren ook dronkelappen. In die tijd waren het nog lange werkdagen van minstens twaalf uur. Van de maandag tot de zaterdag. Om die lange

werkuren door te worstelen werd er in de schafttijd een "dreupel" gedronken. Mijn moeder moest die in een naburige herberg gaan halen. Het waren vooral de ouderen die dronken.

Om zich te vervolmaken volgde mijn vader de avondlessen in de school De Ridder, die toen nog in het Berouw gevestigd was.

Op 11 november 1918 liep de oorlog teneinde.

Ik denk dat mijn ouders toen weer samen in een drukkerij zijn gaan werken. Vermoedelijk de drukkerij Hussein-De Vos op de Begijnhoflaan, juist in de kromming.

Na het beëindigen van mijn lager onderwijs was ik ingeschreven om na de vakantie 1 jaar de lessen te volgen in de grafische afdeling van de vakschool Carels-Nicaise-De Ridder op de Martelaarslaan.

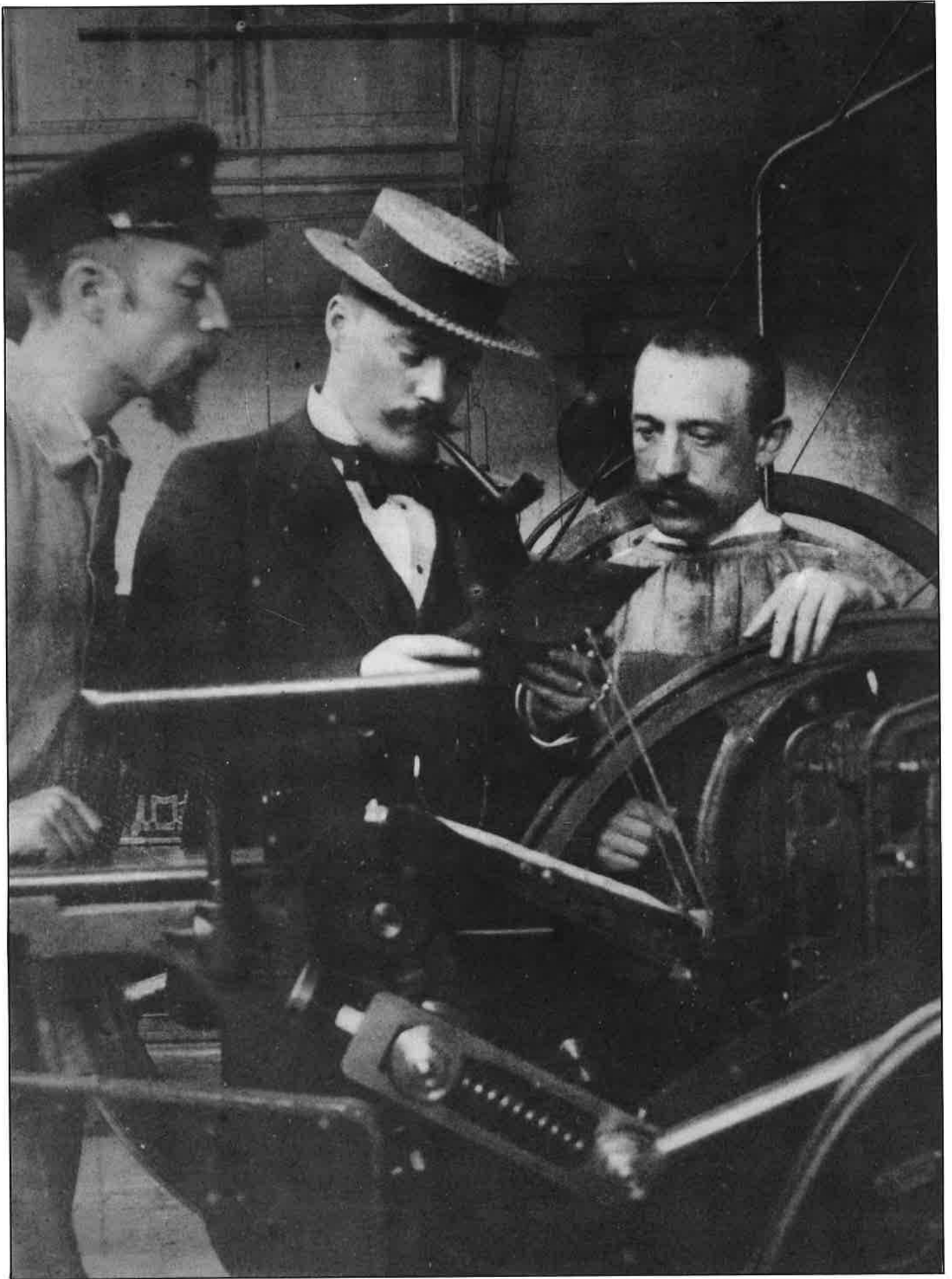
Zo heb ik op de vakschool de lessen gevolgd van augustus 1927 tot begin januari 1928. Toen vond mijn vader dat het welletjes was. Hij was de mening toegedaan, dat ik op die school toch maar mijn broek versleet en beter zou gaan werken. Of dit eigenlijk zijn mening was, ofwel omdat ik zo vlug mogelijk zou gaan werken om geld in de lade te brengen, dat laat ik in het midden.

Feit was dat ik de school moest verlaten en in de tweede week van januari moest beginnen werken in de drukkerij De Vos, in de Geldmunt.

Dit was de drukkerij waar kort na de oorlog mijn moeder als boekbindster had gewerkt. Ik kreeg als aanvangsloon vijftig centiemen per uur.

Dat was als leerjongen, want feitelijk, buiten **platte tekst** zetten kende ik nog niet zoveel van het beroep.

Ik kan me nog altijd goed herinneren dat de werkdagen me aanvankelijk eindeloos leken.

Als jongste van de gasten die er toen werkten, was mijn werk in den beginne het **distribueren** van de tekst die gedrukt was. Dat was het terug in de letterkast leggen van de letters die moesten dienen om er nieuwe tekst mee te zetten. Het was zo van 's morgens tot 's avonds. En het was een werk dat me na een paar dagen de keel uithing. Daarbij kwam nog dat ik als jongste van de oudere werkmakkers heel wat te verduren kreeg.

Ik heb er ongeveer 14 dagen gewerkt en was reeds door de meester-gast van de zetterij, een zekere De Groote, aan het werk gesteld om tekst te zetten. Dat deed ik toch liever dan het steeds distribueren. Het was tenminste scheppend werk.

Toen kreeg mijn vader bericht van de vakschool, dat ik volgens de wet verplicht was om het studiejaar waaraan ik begonnen was, tot het einde te volgen. Dat ik 14 jaar was geworden speelde geen rol.

Ik kan me nu nog voorstellen hoe blij ik was dat ik terug naar school mocht terugkeren. Ik was als in de zevende hemel.

Bij drukkerij De Vos

Op 1 augustus 1928, ik was toen ongeveer veertien-en-half, begon ik voor de tweede maal te werken in de drukkerij De Vos. Ditmaal zou het een definitieve start zijn in mijn loopbaan als **handzetter**. In mijn verder leven heb ik nooit iets anders als vak gedaan. Het was een loopbaan die me lag en waarin ik het, de omstandigheden in acht genomen, tamelijk ver heb gebracht.

De drukkerij De Vos was, zoals eerder gezegd, gelegen in de Geldmunt, tegenover het kleine grasveld, dat zich uitstrekt tot het water, dat de voet van het Gravensteen.

Rechts had men de winkel, met zijn drie uitstalramen, waarin samen met papierwaren, ook allerlei zaken die met tekenen verband hielden, werden verkocht. De nabijheid van de Koninklijke Tekenaakademie had voor gevolg dat veel studenten in tekenen zich daar kwamen bevoorraden. Naast de deur, die toegang gaf tot de winkel, had men het raam van het bureau van de patroon van de drukkerij, de heer De Vos. Hij had een dochter, die de winkel openhield en twee zoons. De ene werkte sporadisch als handzetter en de andere als drukker in het werkhuis. De Vos zelf kwam zelden in de drukkerij.

Het was een vroegere onderwijzer, die samen met een kollega Hussein, zijn baan had opgezegd en een drukkerij was begonnen op de Begijnhoflaan. Hun samenwerking heeft niet lang stand gehouden. Ze hadden

meningsverschillen, met het gevolg dat De Vos er uittrok en zich in de Geldmunt "op zijn eigen" vestigde. Hussein bleef in de drukkerij op de Begijnhoflaan.

Daar heeft mijn vader gewerkt toen de oorlog voorbij was. Ook mijn nonkel Leon heeft er gewerkt. Die werd echter de deur gewezen, toen zijn patroon vernam dat hij zich een **degel** en een paar kasten met letters had gekocht, om 's avonds op zijn eigen te werken.

Mijn vader is er blijven werken tot op het ogenblik dat hij in de drukkerij Snoeck in de Rietstraat aan betere voorwaarden kon beginnen.

Veel later is de drukkerij Hussein naar de Zwijnaardse Steenweg verhuisd in een veel kleinere werkplaats, doch waar ook een papierwinkel aan verbonden was. In de jaren kort voor de Tweede Wereldoorlog stond die drukkerij bekend als de goedkoopste van het Gentse.

Tot het begin van de Eerste Wereldoorlog heeft mijn moeder bij De Vos als boekbindster gewerkt. Zij is daar bij gebrek aan werk werkloos geworden. Na de oorlog is ze er teruggekeerd en blijven werken tot de geboorte van mijn zuster. Ook de zuster van mijn moeder, mijn tante Madeleine, heeft een tijd in de drukkerij De Vos gewerkt. Naast het venster van het bureau van De Vos had men een dubbele ingangspoort. Die gaf toegang tot het werkhuis. Eerst kwam men binnen in een kleine ruimte, waar een stootkar stond. Dan pas in de drukkerij.

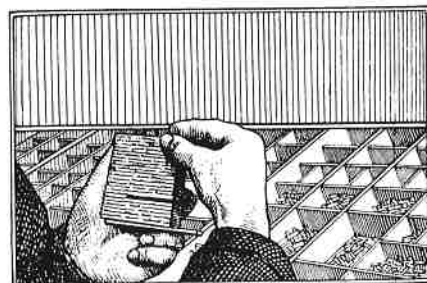
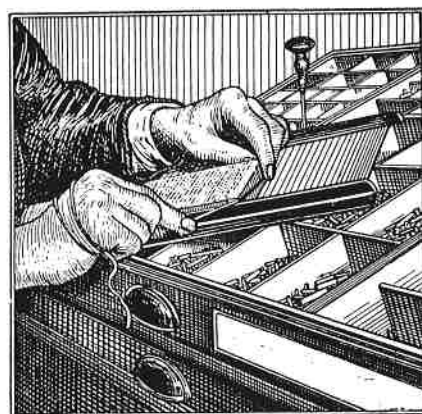
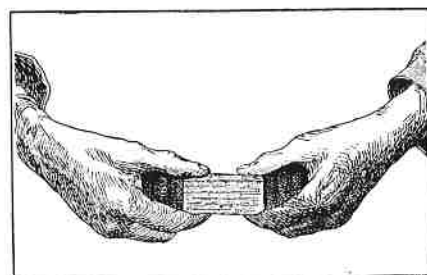
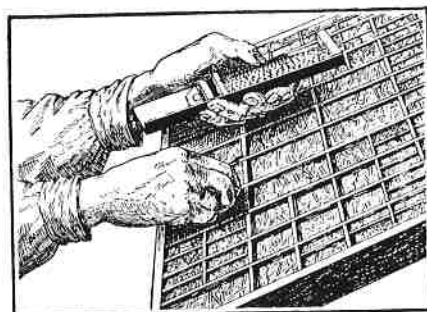
Heel groot was die niet. Eerst en vooral had men er een grote pers, met **hand-inleg**. Daarnaast stond een apparaat, waarop door middel van gasverwarming, drukwerk, dat met een speciale inkt was gedrukt, kon gebakken worden, zodat de letters in reliëf kwamen te staan. Daarvoor stond een degel, ook met hand-inleg en daarnaast een vol-automatische kleine pers. Op die pers werkte de oudste zoon van De Vos.

Van daaruit betrad men door een deur de boekbinderij. De maanden dat ik bij De Vos heb gewerkt heb ik die nooit van binnen gezien.

Deze boekbinderij was door een smalle koer gescheiden van de zetterij. Die bereikte men door een deur in de drukkerij.

Het was een volledige handzetterij. Er bevond zich toen nog geen zetmachine. Die is er later gekomen, maar toen had ik de drukkerij reeds lang verlaten. Het schijnt dat ze bediend werd door de jongste zoon van De Vos, een zekere Norbert. Naar ik toen heb horen vertellen, is hij erin gelukt die zetmachine in de kortste tijd stuk te maken. Wat me niet heeft verwonderd.

In de zetterij had men aan de linkerzijde rekken, waarop het zetsel

Het zetten in handwerk: achtereenvolgens het zetten van de korpsen in de zethaak, het overbrengen van het zetsel naar de galei, het toestellen, en tenslotte het uitnemen en distribueren in de vakjes van de zetkast.
(uit: Papierfabricage en drukkerij door I.P. De Vooy. Gorinchem, 1921)

stond. Daarvoor stond er een **inslagsteen**. Daarnaast had men drie **zetbokken**, rug aan rug met nogmaals drie zetbokken. Daarachter had men terug een viertal zetbokken en dan dwars tegenover die nog vier zetbokken. Ik kreeg een plaats aan de eerste drie zetbokken, met uitzicht op de steen. We werkten er toen met een vijftal man. Ik als leerjongen.

Achter mij een **zetter-opmaker**, die als enige taak had het zetten van de publiciteit van de "Revista Espana", een Spaans tijdschrift dat toen daar werd gedrukt. Hij maakte ook de tekstbladzijden van dit tijdschrift op, waarin de publiciteit over de verschillende bladzijden werd verwerkt. Ik weet nog goed dat hij 's morgens wat later begon dan de anderen en 's avonds wat vroeger wegging omdat hij buiten de stad woonde en hij met de trein op en af reed. Dan was er nog een handzetter, die bijna enkel **labourwerk** zette, zoals facturen, briefhoofden, enz. Hij was een goede vriend van de meester-gast. De vrijdag kwam hij nooit werken. Dan moest hij zijn vader helpen, die op de Vrijdagmarkt stond met een kraam waar hij petten verkocht. Als vierde zetter was er een klein mannetje. Dat hij zo klein was, kwam doordat hij een bochel had. Hij moest op een bankje staan om aan de letterkast te komen.

Als meester-gast en werkverdelers werkte in de zetterij toen een zekere De Groote. Hij was een eind in de twintig en was iemand die van het vak zeer goed op de hoogte was. Hij was geen strenge meester-gast en ik kon met hem goed over de baan.

Er werden in de tijd dat ik er werkte, programma's en affiches van de Koninklijke Opera gedrukt. Wellicht door toedoen van de zoon Norbert, die in de kringen van de Opera omging. Eén van de specialiteiten van de meester-gast was het speciaal verwerken van die affiches. Nadat ze gedrukt waren, legde hij ze op de steen. Op het gedeelte dat moest uitkomen, en dat was zeker wel de titel van het stuk dat in de Opera werd gespeeld, legde hij een stuk karton dat iets groter was dan de titel. Met behulp van verdunde drukinkt, een fijne zeef en een borstel besprenkelde hij het stuk karton op zulke wijze dat de buitenrand ervan een tweede kleur omkadring kreeg, die zo langzaam uitwaaierde.

Het was een zeer speciale techniek waarmee hij mooie effecten verkreeg. Het was wel een weinig omslachtig, want hij moest affiche per affiche op die manier besprenkelen. Uiteraard was er geen enkel waarvan het uitwaaieren van de tweede kleur identiek was aan een andere affiche.

In die tijd bracht mijn vader, die 's avonds promotie deed in de cinemas

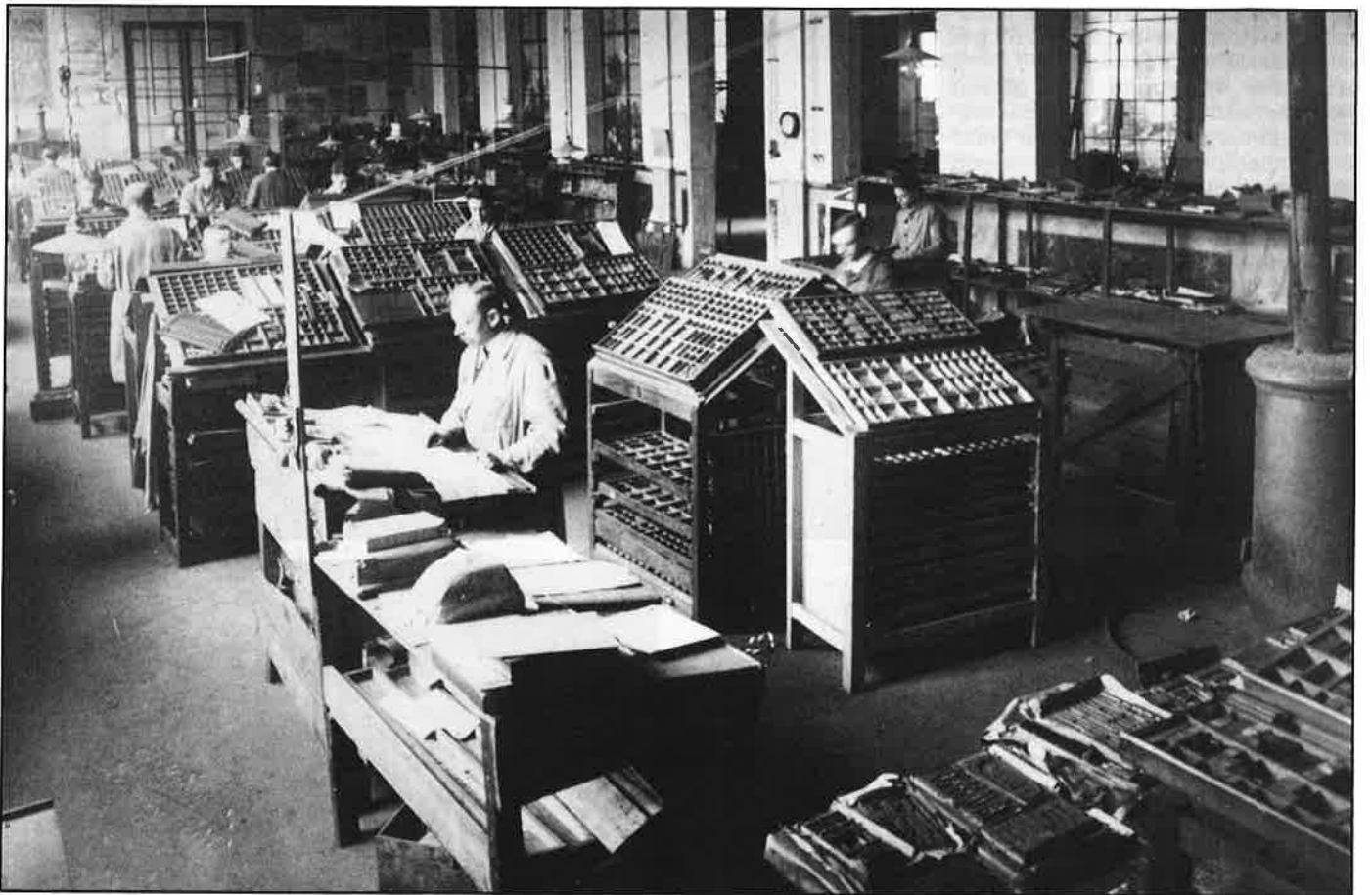
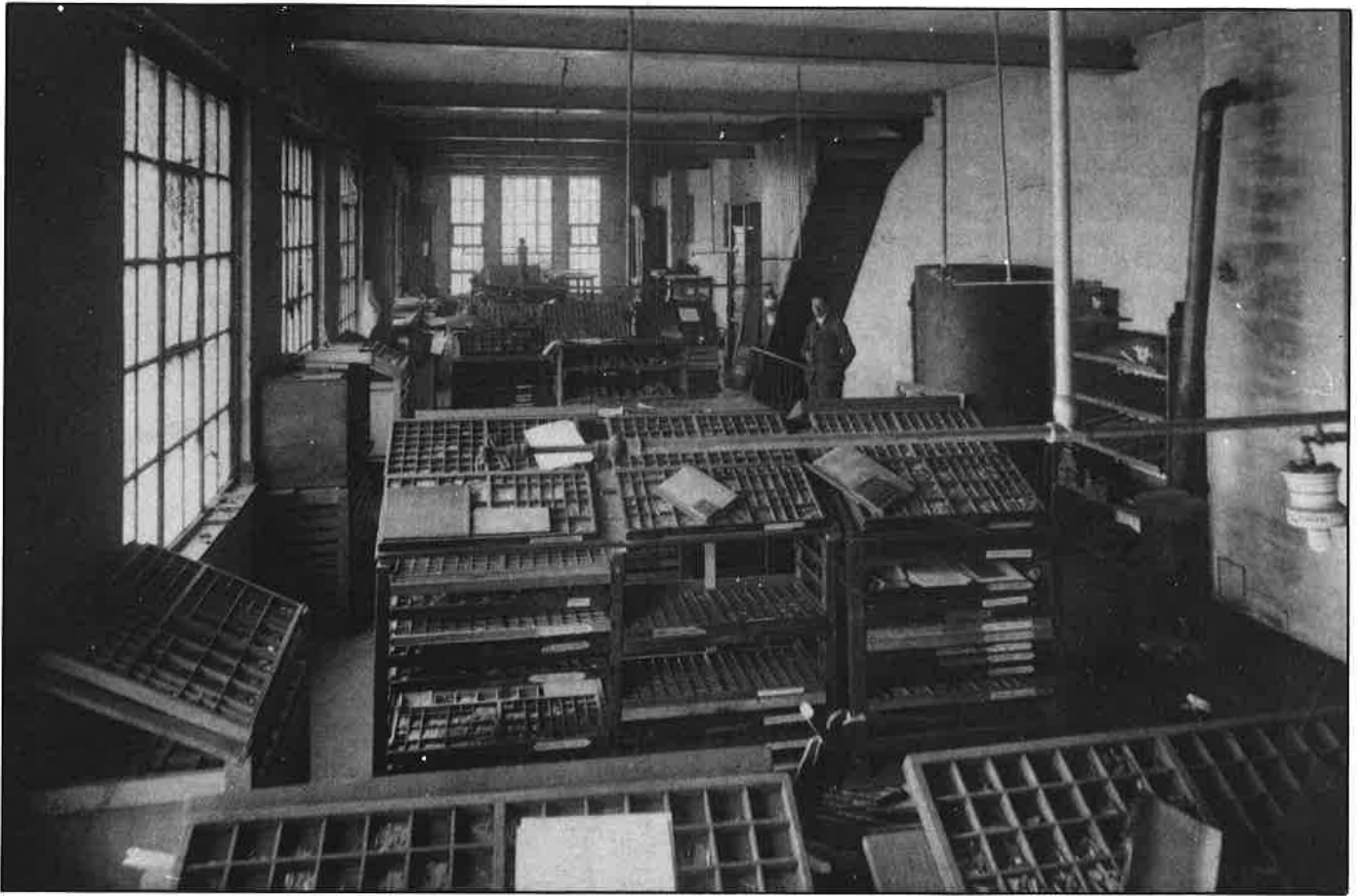
voor Snoeck's Grote Almanak, drukwerk mee die de eigenaars van de filmzaal kregen als publiciteit voor de films die in omloop werden gebracht. Daar de meeste films uit de Verenigde Staten kwamen, was het over het algemeen drukwerk dat daar vervaardigd was. Soms was er ook Engels of Frans drukwerk bij, dat als propaganda moest dienen voor films die daar waren gemaakt. Eén ding was zeker, het was altijd drukwerk dat tot in de puntjes verzorgd was, zowel van grafiek als druk.

Ik nam soms wat van dat drukwerk mee en toonde het tijdens de schafttijd aan De Groote. Op die manier ontstond er tussen ons beiden een zekere band, louter door het bespreken op technisch vlak van dat propagandamateriaal.

Het werk dat ik bij De Vos te zetten kreeg was meestal met de schrijfmachine getypte Spaanse tekst, die in een **korpus 10** moest gezet worden, voor de Spaanse revue die daar werd gedrukt. Op de duur had ik daar een zekere vaardigheid in gekregen, omdat ik veel woorden uit die taal begon te begrijpen. Ook Nederlandse tekst kreeg ik soms te verwerken voor een blad dat het had over turnen en atletiek in het algemeen. Eens die teksten gedrukt waren, was het mijn taak ze te distribueren. Dat deed ik minder graag, maar omdat ik daar de leerjongen was, kwam die taak mij toe.

De meester-gast gaf me soms ook wel eens ander werk. In die tijd werden er veel werken gezet voor het Stadsekonoomaat. Het waren meestal kwarto's met tekst van de verschillende stadsdiensten, die moesten ingevuld worden.

Een dagelijks ritueel voor mij was tweemaal daags een emmer water te putten uit de regenput die zich op de koer bevond. Dat was vijf vóór twaalf en vijf vóór halfzes. Dan wisten de gasten er hun handen in. Van op die koer kon ik een blik werpen door het venster op de boekbinderij. Eén- of tweemaal per week ging de meester-gast samen met een zetter (het was altijd dezelfde, deze die de vrijdag niet kwam werken en schijnbaar een goede vriend van hem was naar de Bonifantenstraat, waar zich toen de drukkerij van het Dagblad Het Volk bevond. De Groote's vader werkte daar op één van de talrijke **Monotypes** die het bedrijf rijk was. Ze haalden daar een met de Monotype gezette tekst op die bij De Vos werd gedrukt. Ze hadden beide een zwaar houten kistje bij zich, dat meestal met gedrukte tekst was gevuld als ze er heengingen en met een nieuwe tekst als ze terugkwamen. Het kistje was zo zwaar dat

In de drukkerij Heuvelmans

Op maandag 12 maart 1929 ben ik beginnen werken in de drukkerij Heuvelmans. Die was gelegen op de Lindelei.

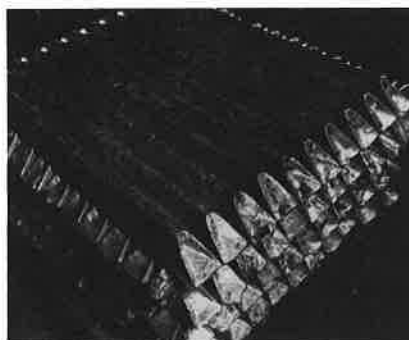
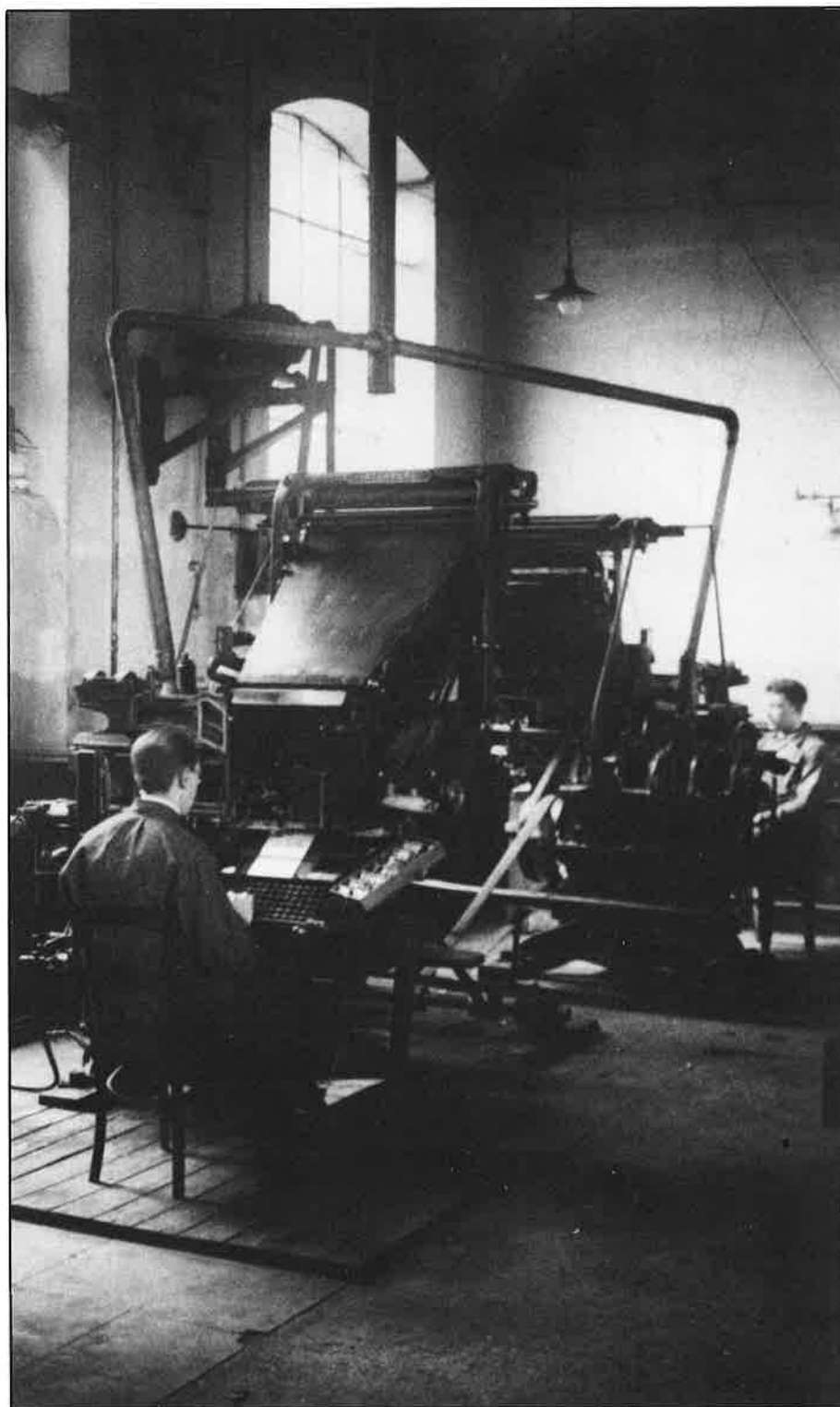
Ik werkte er van 8 tot 12 en van 14 tot 18 uur. Dat was 8 uur per dag. Vermits we in die tijd de 48-uren-week hadden, had dit voor gevolg dat men daar ook de zaterdag de ganse dag moest werken, dit in tegenstelling tot de drukkerij De Vos, waar ik de zaterdagmiddag vrij was. In het begin vond ik het wel vervelend, maar ik wendde eraan.

De drukkerij zag er aan de voorkant uit als een herenhuis. Wat het in feite ook was. Men kwam er binnen door een brede gang, die langs een veranda doorliep tot de plaats waarin zich de zetterij bevond. Op het einde van die gang, dus in de veranda, stond een inslagsteen voor de vormen van de grote pers. Door een deur bereikte men de zetterij. Die was niet groot, in elk geval veel kleiner dan deze bij De Vos. Langs de linkerzijde stonden drie zetborden, met daarnaast een kast voor de **interlignes** en het **holwit**. Langs de rechterzijde stond er een handsnijmachine, een vlakke plaat met een scharnierend mes dat men omhoog en omlaag kon brengen. Die snijmachine werd enkel gebruikt om **zetregels** af te kappen, zodat men ze als witte regels kon gebruiken. Daarnaast stond een elektrische snijmachine, waarop het papier werd gesneden voor de drukkerij.

Daarachter had men een glazen wand, waarin een deur was, die toegang gaf tot de kleine plaats waar de zetmachine stond. Het was een **Intertype** met drie magazijnen. Naast de zetmachine bevonden zich een drietal letterkasten, waarin de grotere lettersoorten lagen.

Door het feit dat er een zetmachine was, bezat de zetterij niet zoveel letterkasten als dit het geval was in de drukkerij De Vos. In het midden van de zetterij stond er nog een kleine inslagsteen voor de vormen van de degels. Door een deur kwam men in de drukkerij. Vooraan, onder een trap, stond er een kleine degel die met de voet werd voortbewogen. Links, aan een groot venster stonden er vier Victoria-degels, drie grote en een kleinere. Achter deze degels stonden er enkele tafels, waarop de te drukken of reeds gedrukte vellen werden gelegd. Gans aan het einde van de drukkerij stond de enige grote pers die de drukkerij rijk was. Links daarvan had men een kleine ruimte waarin een apparaat stond om lood te smelten.

Ik was daar de enige handzetter. Dan was er nog de machinezetter, een zekere Voncke, die op de Ketelvest woonde, dus niet zover daar-

De Intertypes in de zetterij van de NV drukkerij Van Melle, in de Doornzelestraat (1922).

Onderaan: loodstaven voor de regelzetsmachine.

(fotos Van Melle, Gent)

vandaan. Verder werkte er nog een drukker, die soms op de grote pers of op de degel werkte. Dat was al het personeel dat er werkzaam was. Wel hielp de patroon, de oude Heuvelmans, mee als papiersnijder en soms ook als degeldrukker. Hij had twee zonen, waarvan de oudste bijna nooit in de drukkerij kwam. Hij was in die tijd tekenleraar aan de Sint-Lukasschool (de latere Kunst-drukschool en nog later de HIGRO) die zich op de Oude Houtlei bevond. Hij maakte in zijn vrije uren schetsen als het nodig was voor sommige werken die in de drukkerij werden vervaardigd.

Als enige zetter moest al het zetwerk door mij gedaan worden. Vermits er een zetmachine was kwam er niet zoveel handzetten bij kijken, maar meer **opmaakwerk**.

Het was een heel ander soort werk, dan ik bij de drukkerij De Vos had moeten doen. Er werd een maandblad gedrukt: "De Opgeëiste" dat uitgegeven werd door de Vereniging van de Opgeëisten van de Wereldoorlog 1914.

Verder werden er nog enkele tijdschriften gedrukt voor katholieke verenigingen. Trouwens, het meeste werk dat daar gedrukt werd was voor de katholieken; men kon toen gerust zeggen dat 90% van het werk voor hen was.

Eén van die tijdschriften was van een zeer groot formaat. Het werd op de grote Victoria-degels gedrukt, met twee bladzijden ineens.

Verder werd er ook ander werk gezet en gedrukt, onder andere voor de bank "Société Générale", die gelegen was in het hoekje van de Kouter. Alhoewel die bank een eigen drukkerij had in zijn kelders, werd er toch nog drukwerk uitgegeven. Zo herinner ik me dat ik briefhoofden voor de bank heb moeten zetten en een formulier waarop er zeker een twaalfstal regels in een **korpus 6** moesten gezet worden op een regelbreedte van **36 cicero**.

Ik weet nog dat ik daar erg op gezwet heb! Ik was niet gewoon in de kleinste letter, die in een zetterij werden gebruikt, tekst te zetten. Het was in de grond niet zo moeilijk, maar door het feit dat het zo'n grote zetbreedte was, had ik steeds moeite bij het **uitvullen** van de regels, omdat gewoonlijk de middenste letters van de regel naar omhoog sprongen.

In de zetterij heb ik toen geleerd bladzijden met machinezetsel op te maken. Ik heb er de eerste bladzijden opgemaakt van de vele duizenden die ik in mijn verder leven heb opgemaakt.

In het begin ging het niet zeer vlot. Maar ik bekwaamde me er snel in. Voor de handelsschool in de Savaanstraat, de "English Club" zoals die

toen werd genoemd, werd er in de drukkerij Heuvelmans toen een boek gezet en gedrukt dat moest dienen om korrespondentie in de Engelse taal te leren. Er stonden in het begin van het boek lessen in over de grammatika en verder voorbeelden van brieven in de Engelse taal. Het was een tamelijk dik boek, maar werd telkens maar per 16 bladzijden gezet en opgemaakt. Die gingen dan in proef en werden na verbetering gedrukt. Eens de oplage bereikt, werden de bladzijden van de pers genomen en in houten bakken gelegd om onmiddellijk gesmolten te worden. Dan pas werden de volgende 16 bladzijden gezet, opgemaakt en gedrukt en dit ging zo verder tot het boek was beëindigd. Ik herinner me nog goed dat men op de zetmachine geen **matrijs** had met het Engelse Pondteken (). De regels waar dit teken in voorkwam moest ik dan telkens doorkappen op die plaats en er een invoegen als losse letter. Als ik daar nu aan terugdenk, was dat de reinste geldverspilling, want voor de tijd dat ik daaraan verspilde had men zeker wel honderd matrijzen met dat teken kunnen kopen.

Het hersmelten van het lood werd meestal door de jongste zoon gedaan. Als hij echter ander werk te doen had, was dit mijn taak. Graag deed ik het niet, maar het moest gebeuren en zodoende heb ik dat dan ook geleerd.

Het was een kleine oven die door gas werd verwarmd en waaruit een gleuf kwam die het gesmolten lood in een cirkel met kleine bakjes liet lopen. Die kleine bakjes kon men zo draaien dat men ze beurtelings voor de gleuf kon brengen. Men moest echter goed opletten dat het lood de goede temperatuur had, anders verstopte de gleuf en werd het een knoeiboel. Ik heb dat in het begin enkele keren voorgehad en dan moest de zoon me komen helpen. Hij gebruikte dan enkele oude vodden, die gediend hadden om er de inktrollen mee te wassen.

Hij stak die in brand en legde ze onder de gleuf, totdat het gestolde lood aan het smelten ging en de gleuf terug vrij kwam. Dat was natuurlijk een groot tijdverlies.

Als ik geen dringend werk had in de zetterij mocht ik soms op de degel drukken die met de voet werd voortbewogen. Zolang ik bij Heuvelmans heb gewerkt heb ik steeds hetzelfde raam op de degel weten zitten. Het was een tekst die moest gedrukt worden op een blad half-zware karton. Deze moest dienen om er "manchon-doosjes" van te maken. Die werden daar enkel gedrukt. De gedrukte vellen gingen dan naar de "Manchon"-fabriek Schulze, die gelegen was nabij de schouwburg Minard, in de smalle straat die naar

beneden ging tot aan de Schelde-kaai. Het was een fabriek waar destijds gloeikousjes werden gemaakt. Nu bestaat die fabriek al lang niet meer. In die tijd gebeurde de verlichting nog voor het grootste deel met gas, en die gloeikousjes waren de zogezegde "lampen" voor die verlichting.

Hoeveel duizenden van die doosjes ik daar op die degel heb gedrukt kan ik me niet meer herinneren. Als de fabriek ze nodig had werden ze opgehaald en ter plaatse tot doosjes geplooid. Ik deed dat werk wel graag, het was voor mij eens iets anders. Doch, als ik zo acht uur op die degel had gewerkt was ik wel moe in de benen door de hele dag te trappen.

Eenmaal heb ik mogen drukken op de kleine Victoria-degel. Ik werkte er echter nog maar een paar uur op of hij viel in panne. Het was niet mijn schuld. Maar het was wel een tegenvaller voor mij. Het was de eerste maal dat ik op een elektrische degel werkte en het viel toen nog tegen.

Een paar maal ben ik op het eerste verdiep van de drukkerij geweest. Er stonden daar enkele houten tafels waarop de vormen lagen van een publiciteitswerk, dat waarschijnlijk maar één maal in het jaar werd gedrukt. In elk geval, ik heb ze nooit weten drukken. Verder lagen er daar een hele hoop folders met afbeeldingen van gaslampen van die firma Schulze.

De eerste **diepdrukpers** die in Gent heeft gedraaid werd in de periode dat ik bij Heuvelmans werkte gemonteerd en aan het werk gezet. Heuvelmans had daartoe een huis bijgekocht, dat gelegen was in een cité, die uitkwam in een zijstraat van de Pekelharing en waarvan de achterzijde paalde aan de drukkerij. Er was daar een muur ingeslagen en een deur gestoken, zodat men van de drukkerij in dat huis kon. Daar werd die diepdrukpers gemonteerd en het duurde niet lang of ze draaide. Voorlopig werd er enkel het katholieke tijdschrift op gedrukt, dat gewoonlijk per twee bladzijden op de grote degels werd gedrukt. Het werd gezet en opgemaakt zoals gewoonlijk, maar op de plaats waar anders de cliché's werden geplaatst, werd er nu wit gestoken. Op de degel werd er een proefblad zijde gedrukt en daarop werden er in de plaats van de cliché's, de foto's geplaatst. Daarna werd alles fotografisch op een koperen rol overgebracht. Dat gebeurde niet in de drukkerij. Het werd elders gedaan. Eenmaal de koperen cylinder in orde was, werd hij op de pers gemon-

teerd. Als de pers aan het draaien ging, liep die cylinder in een bak met zeer dunne inkt. De met inkt gevulde rol werd door een schraper afgeveegd en enkel de inkt die in het diepere geëtste deel van de rol achterbleef, werd op het papier overgedragen. Vandaar de naam "diepdruk". Die pers draaide veel sneller dan de degels. En het feit dat er vier bladzijden in één maal konden gedrukt worden, was dus voordeliger. Het was een tijdschrift met een zeer grote oplage. Dat moest wel, want voor kleine oplagen was dit drukprocédé veel te kostelijk.

Eenmaal dat alles juist was afgesteld, kon de pers draaien zonder dat er iemand hoefde bij te blijven.

In de periode dat die drukpers volop aan het draaien was, heb ik er een tijd aan een tafel naast gezeten. Er waren op de kleine Victoria-degel zeker een miljoen bidprentjes gedrukt voor een orde van paters. Die prentjes telden vier bladzijden, die in éénmaal waren gedrukt. Ze moesten dus nog geplooid worden vóór aler ze aan de klant konden geleverd worden. Dat was mijn werk aan die tafel. Met een **ivoren vouwbeen** heb ik daar uren na elkaar deze prentjes zitten plooiën.

Het monotone gerucht van de draaiende pers en het monotone werk dat ik ernaast aan het doen was, had voor gevolg dat ik, vooral na de middag, moeite had om mijn ogen open te houden. Ik ben meer dan éénmaal opgeschrokken als iemand de deur opende om naar de pers en het drukwerk dat ze voortbracht, te komen kijken. Uren heb ik in die plaats doorgebracht zonder iemand te zien. In de drukkerij Heuvelmans heb ik ook soms boodschappen moeten doen, doch niet met een steekkar zoals bij De Vos.

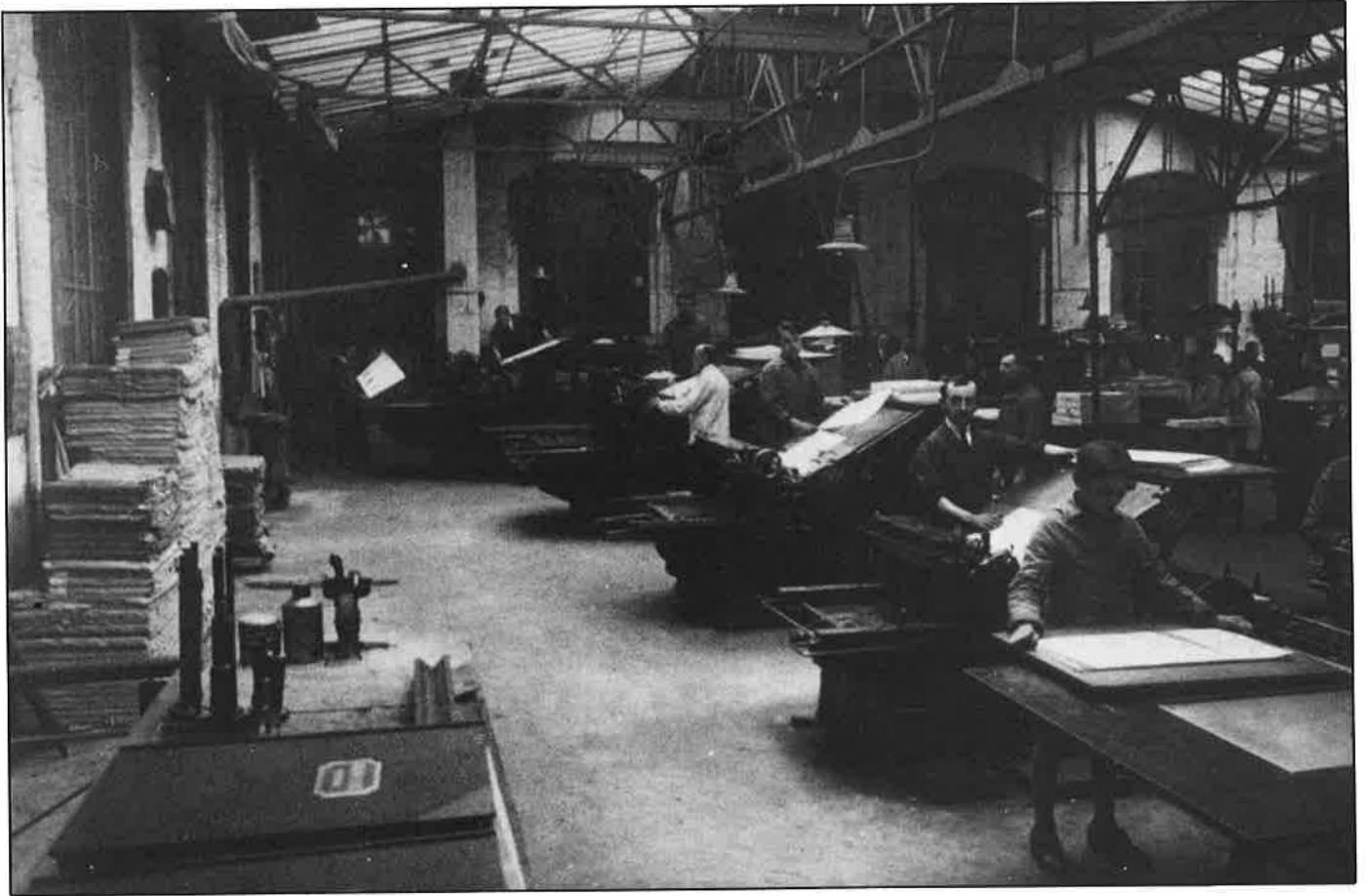
Een deel van de bidprentjes die ik geplooid had heb ik ook eens moeten leveren. Het was in een kerk op het einde van de Oude Houtlei, die aan een Paters-orde toebehoorde. Ik weet niet meer dewelke. De pater die de bidprentjes in ontvangst nam streelde me over het haar, de wangen en de rug. Ik vond dat hij wel wat te vrijpostig was en was blij dat ik daar buiten was.

Met de Gentse Feesten hoefden we de maandag en de dinsdag niet te werken. De drie dagen van de Gentse Feesten en de drie dagen van Karnaval waren toen de enige verlofdagen die we op een jaar hadden.

Ik was bij Heuvelmans een man (jongen) voor alle werk. Zetter, drukker (al was het maar op een degel die met de voet werd voortbewogen), loodsmelter en boekbinder (al was het maar het plooiën van bidprentjes).

**Edward Snoeck (1870-1932), fier posierend in zijn drukkerij aan de Rietstraat.
(foto Snoeck, Gent)**

De drukkerij en de afdeling boekbinderij van de NV drukkerij Van Melle in de Doornzelestraat (1922). Deze drukkerij was ingericht in de overdekte binnenkoer van het gewezen klooster van Doornzele. (fotos Van Melle, Gent)

Ik heb in die drukkerij graag gewerkt en er veel bijgeleerd. Ik volgde in die tijd nog altijd de avondlessen op de vakschool. De weg daar naartoe was na de werkuren niet zo ver en de uren pasten goed. Ik herinner me niet hoeveel ik daar per uur verdiende, maar het zal zeker meer geweest zijn dan de 50 centiem die ik bij De Vos verdiende.

Half oktober vond mijn vader opnieuw dat het tijd was om van werk te veranderen. Hij vond dat ik daar lang genoeg had gewerkt.

Ik ben dan ook in die tijd gaan uitkijken naar ander werk. Zo ben ik te weten gekomen dat men in de drukkerij Van Melle (in de Doornzelestraat) een leerjongen zocht. Deze drukkerij was in die tijd één van de grootste van de stad.

Ik ben me daar gaan aanbieden en de meestergast van de zetterij was akkoord om me te aanvaarden, op één voorwaarde echter: ik moest me aansluiten bij de Vakvereniging van het Boek. Ik beloofde hem dat ik het zou doen.

Later heb ik vernomen waarom ik dat moest doen vooraleer daar te kunnen werken. Hij zat namelijk in het bestuur van die vakvereniging. Ik ben in die vereniging gebleven tot het ogenblik dat ik in vervroegd pensioen ben gegaan, in het jaar 1977. Dat is dus, de drie oorlogsjaren afgetrokken, ongeveer 45 jaar, een tijd die kan tellen!

Ik heb toen mijn vooropzeg gegeven in de drukkerij Heuvelmans en er mijn laatste acht dagen gewerkt.

Ik heb er in totaal een achttal maanden gewerkt.

Een grote stap vooruit

Die 24ste oktober 1929, op een maandag, ben ik beginnen werken in de drukkerij Van Melle, toen één van de grootste drukkerijen uit het Gentse.

Het gebouw was gedeeltelijk een oud pand van een klooster, dat zich daar vroeger moet bevonden hebben. Aan het gedeelte van het gebouw, waarin zich de zetterij bevond, kon men dat nog goed merken.

De drukkerij had twee ingangen, De ene, voorbehouden aan de klanten en het personeel dat in de burelen zat, was een gewone ingang deur. De toegang voor het andere personeel lag wat verder en was een brede poort.

Als men de brede deur binnenkwam had men links de ingang van de drukkerij en de boekbinderij. Het was een tamelijk grote hal, bijna volledig onder glas. Binnen stonden vooraan acht drukpersen naast elkaar. Rechts het kleinste formaat en

zo verder tot de achtste, steeds een formaat groter. De kleinste pers stond aan de zijde die door een gang toegang gaf tot de zetterij. Achter de twee kleinste persen waren er nog twee volautomatische persen opgesteld. Daarachter had men twee degels en dan de grote binderij. Het was de grootste boekbinderij die ik tot dan toe had gezien.

De drukkerij was namelijk bekend als een drukkerij voor registers. Het was een specialiteit en dergelijk werk vergde uiteraard een grote binderij.

In de verbindingsgang van de drukkerij naar de zetterij stonden twee Linotypes, rug aan rug en voortbewogen door slechts één motor. Dan pas kwam men in de zetterij. Die was ook bereikbaar langs de tweede deur die in de gang uitkwam. Zoals al vermeld was het aan dit gebouw te merken dat het vroeger een deel van een kloosterpand was geweest. Het had een hoog gewelf en aan de ene zijde geweldig hoge vensters.

Het was ook de grootste zetterij die ik tot dan toe had gezien. Er stonden aan de rechterzijde acht rijen zetboken, telkens twee rug aan rug, die elk vier letterkasten hadden. Onder deze letterkasten bevonden zich de reserve letterkasten. Dan had men twee grote inslagstenen, met aan de muur twee enorme kasten voor het holwit (**lingots**). Dan had men weer acht zetboken, weer twee aan twee met de rug naar elkaar toe. Na deze zetboken, diagonaal geplaatst, had men vier andere zetboken. Dat was het gedeelte van de zetterij dat voorbehouden was voor het zetten van affiches (aanplakbrieven). Ernaast stond een inslagsteen die speciaal voor deze affiches werd gebruikt, want die werden uiteraard niet op een **gallei** gezet, maar direkt in het raam van de pers waarop ze later zouden gedrukt worden. Naast dit gedeelte van de zetterij, bevond zich het bureau van de meestergast. Daar moest iedereen zich wenden als hij werk nodig had. Ernaast, langs de muur en tot aan de hoofd-doorgang had men houten rekken, waarop het te drukken of het te distribueren gezetsel stond.

Hoeveel handzetteren er toen werkten kan ik niet zeggen, maar ik schat ze toch op circa 34. Dan waren er nog de twee machinezetteren. In de drukkerij werkten zeker 10 drukkers, plus de twee degeldrukkers. Hoeveel vrouwen er in de de boekbinderij werkten kan ik me niet meer herinneren.

In de zetterij was ik niet de enige leerjongen. Er werkten er nog een paar, maar ik was wel de jongste. Ik ging toen op mijn zestiende. Ik had wel al een klein beetje ervaring in het vak, maar in die zetterij voelde ik me wel een nul.

De overgang na de drukkerij Heuvelmans in deze grote drukkerij was wel groot, maar, en dit zag ik al heel spoedig, het werk was er ook veel omvangrijker. Zoals ik reeds heb vermeld, moest men zich bij de meester-gast melden, als men werk nodig had. Hij gaf u het werk volgens de bekwaamheid die hij veronderstelde dat ge bezat.

Mijn eerste werk die ik daar gedaan heb was natuurlijk distribueren. In die drukkerij heb ik voor het eerst gehoord van een **korpus 7, 9 en 11**. Ik wist wel dat die bestonden maar had er nooit mee te doen gehad.

Mijn plaats was aan een der zetboken in het begin van de zetterij. Achter mij stond er een wat oudere zetter, die niets anders deed dan ingewikkelde tabellen zetten. Tijdens de pauze of voor het begin van het werk, heb ik dikwijls naar zijn werk staan kijken. Ik had toen alle achting voor die man, want het werk dat hij zette was wel heel moeilijk.

Een nieuwigheid voor mij, was dat we daar 's morgens een pauze kregen van 10 minuten. Ook 's namiddags. Die 10 minuten werden niet van onze uren afgetrokken. Men moest er dus niet langer voor werken. Ik denk dat dit in die tijd de enige drukkerij was die dat systeem toepaste. We werkten er ook 48 uur. Van 's morgens 7 tot 12 en van 1u30 tot 5u30. We hoefden daar ook nooit zeep mee te brengen om onze handen te wassen. Aan de tamelijk grote wasbak in de zetterij stond er immers een groot blik met bruine zeep.

Tien minuten als schafttijd was wel niet veel. Als de bel rinkelde, schoof men meteen een zetkast uit de bok en zette men er zich op om zijn boterham te eten. Als men vlug was, kon men ook nog een sigaretje roken. Veel tijd om te praten hadden we tijdens deze pauzes evenwel niet. Daarvoor waren die tien minuten te kort.

Na enkele dagen te hebben gedistribueerd, kreeg ik van de meester-gast kleine zetwerkjes op te knappen. Briefhoofden, briefomslagen en ander klein werk, dit meestal naar kopij die al eerder was gedrukt. Niettegenstaande er twee zetmachines stonden, werd er nog veel "platte" tekst met de hand gezet. Letterkasten waren er genoeg, dus aan letters om grote werken te zetten was geen gebrek.

Als ik bij toeval geen ander werk had, moest ik de mannen, die aan de steen stonden om de vormen voor de persen in en uit te slaan, helpen het holwit (lingots) terug op hun plaats te leggen. Het gebeurde dat het wit op een hoop lag. Dat moest zo snel mogelijk weg, om plaats te hebben om een volgende vorm voor een van de persen klaar te maken.

Ik herinner me dat ze daar een speciaal rolkarretje hadden om de grote vormen naar de pers te voeren. Vóór het werk, dat reeds op de pers lag, werd gedrukt, werd het nog een laatste maal op resterende fouten nagezien. Werd er dan toch nog een fout ontdekt, dan was het de zetter die het werk had gezet, die geroepen werd om de perskorrektie aan de pers te gaan doen. Ik heb dat ook een paar maal gedaan.

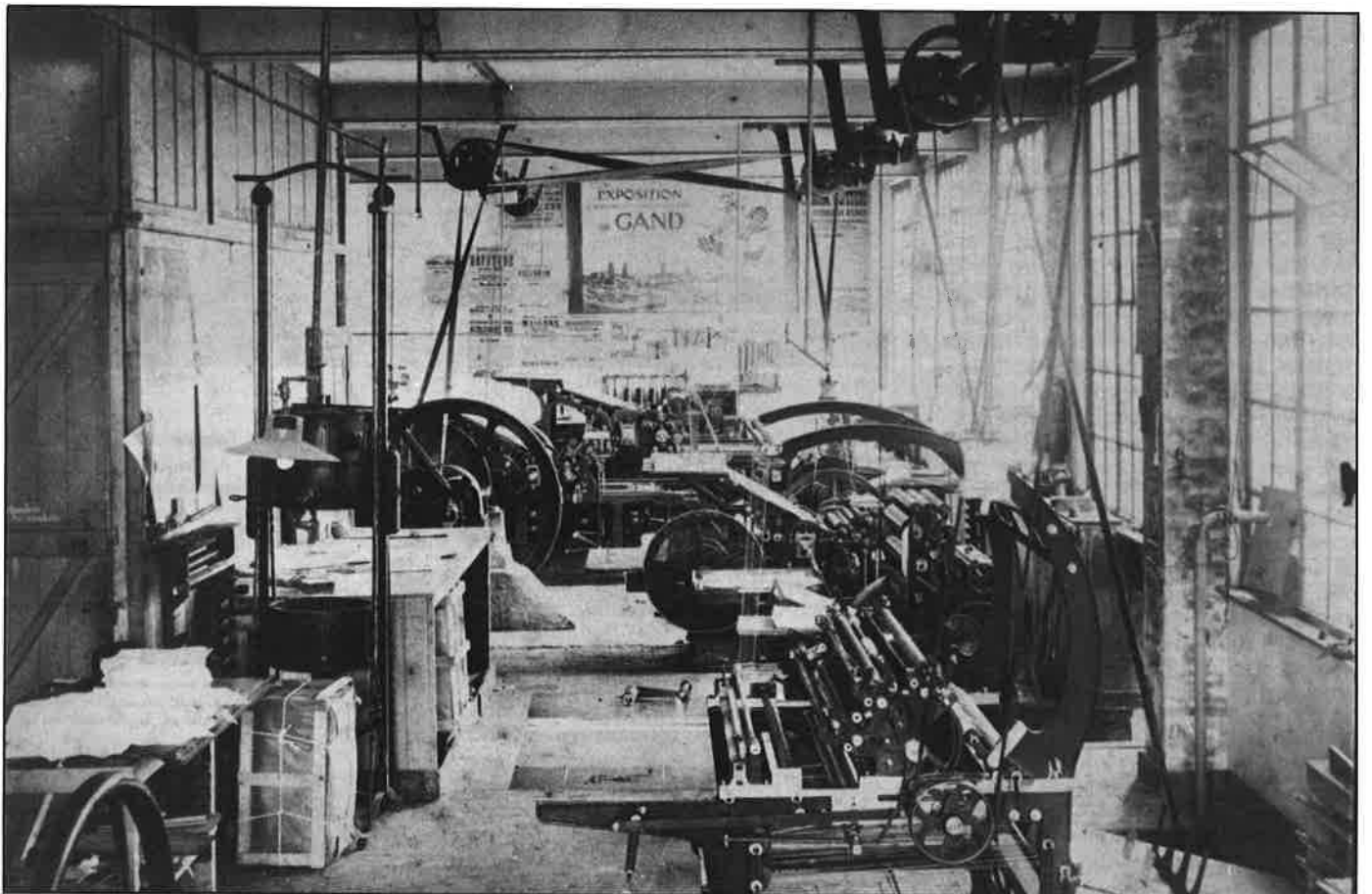
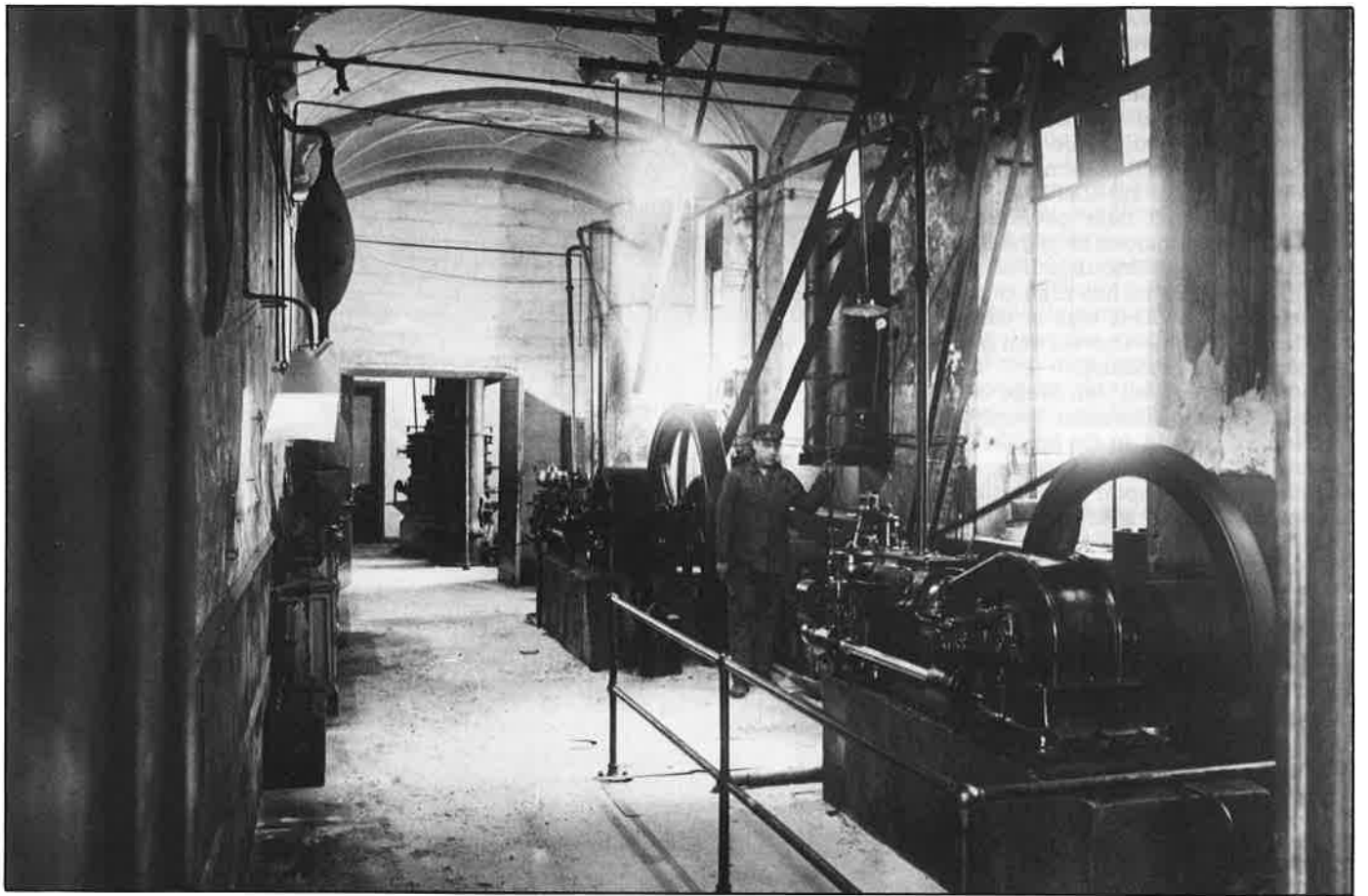
Elk te zetten werk werd door een fiche vergezeld waarop alle aanduidingen van het werk stonden aangegeven. Bijvoorbeeld het formaat, het lettertype, de zetbreedte, de pers waarop het moest worden gedrukt, het formaat van het papier, de kleur van de inkt, enz. Er was niets dat op deze fiches niet vermeld stond. Van deze fiches bestond er een dubbel, dat bij de meester-gast bleef. Door die fiche te vergelijken met deze die met het werk meeging, kon hij op elk moment nagaan hoe het met de vooruitgang van het werk ging en wie er allemaal aan had gewerkt. Ik vond dat toen een zeer handige manier van werken.

Aan het einde van de zetterij was er, zoals reeds vermeld, een speciale afdeling voor het zetten van affiches. De drukkerij was bekend voor affiches, vooral van openbare verkopen van huizen en gebouwen. Het was steeds dezelfde zetter die dit werk klaarde. Als ik me niet vergis noemde hij Vergeylen. Als hij wat minder affiches had te zetten, was hij de man, die buiten op de koer, achter de zetterij, het gedrukte lood voor de zetmachines hersmolt in staven. Niemand anders kwam hiervoor in aanmerking, zelfs niet de leerjongens.

Gebeurde het dat deze in de zetterij geen werk hadden, dan moesten ze gaan helpen in de drukkerij. Daar kon men steeds iemand gebruiken. In de periode waarover ik het heb, had de drukkerij Van Melle een kontrakt voor het drukken van het opkomende transparent cellulosepapier, dat meer en meer werd gebruikt om allerhande goederen in te verpakken. Dit cellulosepapier werd vervaardigd in een grote fabriek, SLDAC, die zich buiten de stad op het grondgebied van Zwijnaarde aan de Schelde bevond. Het was een pas opgerichte fabriek en vermits plastic toen nog niet bestond was dit het enige papier dat voor een mooie verpakking in aanmerking kwam. Het werd uitsluitend als verpakkingsmiddel gebruikt. De fabriek had toen nog geen eigen drukkerij en moest het papier dat bedrukt moest worden in een bestaande drukkerij uitgeven. Het was dus met een kontrakt dat het in de drukkerij Van Melle werd gedrukt.

Een moderne drukkerij vereiste de installatie van stoommachines of arm-gasmotoren voor de aandrijving der persen. Hier de machinekamer van de drukkerij NV Van Melle in de Doornzelestraat, ingericht in een gewezen kloostergang (1922).
(foto Van Melle, Gent)

De eerste drukkerij van Louis Van Melle ingericht aan de Blekersdijk, kort voor de verhuis naar de Doornzelestraat (1919).
Zicht genomen van in de boekbinderij naar de snelpersen op de achtergrond. Let op de transmissieassen voor de aandrijving der machines.
(foto Van Melle, Gent)

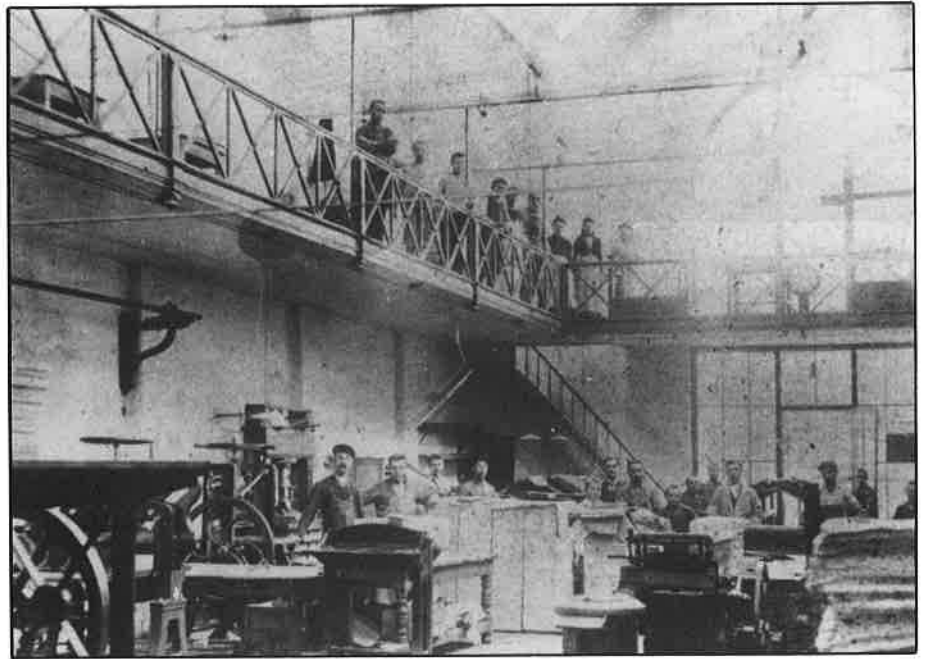
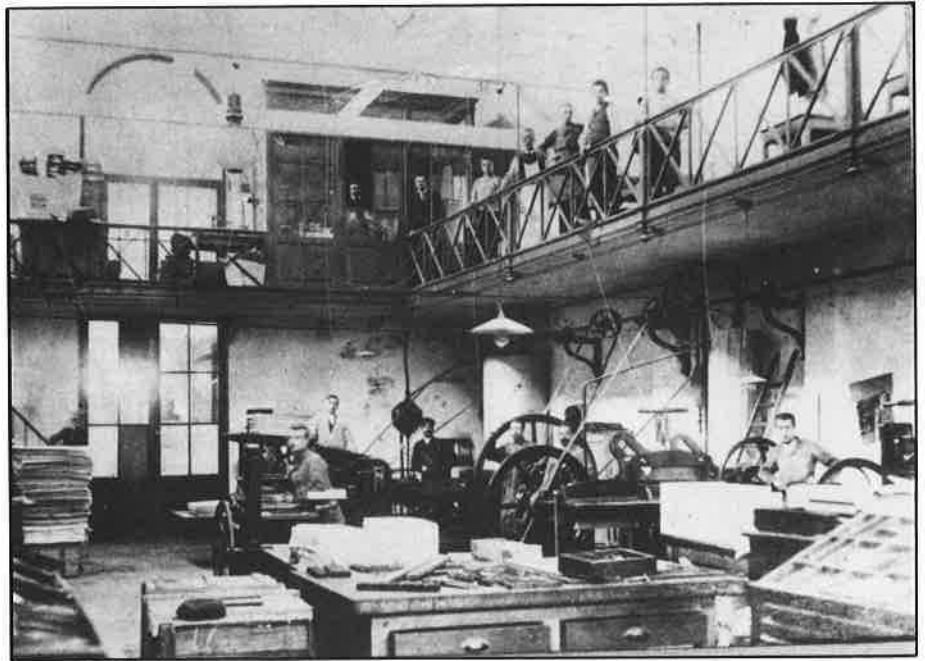
Jaren later, na de tweede wereldoorlog heeft die cellulosefabriek zelf een moderne drukkerij binnen haar muren opgericht. De eerste directeur ervan was een van de mannen van de inslagsteen bij Van Melle. Mijn vader heeft toen onder hem gewerkt als hij als drukker bij SIDAC is gaan werken. Hij heeft daar gewerkt tot hij in 1956 in pensioen is gegaan. De naam van die directeur heb ik lang gekend, maar is nu uit mijn geheugen verdwenen. Het was in elk geval die die door een toeval een grote carrière heeft gemaakt.

Of het papier dat bij Van Melle werd gedrukt daar op formaat werd gesneden, of dat dit in de fabriek zelf gebeurde, kan ik niet zeggen. Wel weet ik dat dit papier in alle dikten bestond, precies als bij gewoon papier.

Bij het drukken van dit cellulosepapier, moest er, telkens een exemplaar uit de pers kwam, een blad gewoon papier tussen worden gelegd, dit om te beletten dat de nog niet opgedroogde inkt niet zou "overzetten" op het volgende exemplaar. Eens als het cellulosepapier droog was, werden er de tussengelegde vellen weer van tussen genomen. Dit gebeurde in de boekbinderij door de daar werkende meisjes. Voor het inleggen van die tussenbladen aan de persen was er soms veel "mankracht" nodig, want dit gebeurde nog niet automatisch.

Zo herinner ik me dat ik, op een ogenblik dat er minder werk was in de zetterij, ook eens moeten helpen heb om die tussenbladen in te leggen tussen een werk. Dit werk, dat gedrukt werd op de kleinste pers van de drukkerij, werd bedrukt met de afbeelding van koffiebonen. Er werden vier afbeeldingen van hetzelfde thema op gedrukt. De drukker van die pers had als bijnaam: Pier den Baard, omdat hij een nogal lange grijze baard droeg. De verpakking die hij te drukken had moest dienen als zakken waarin koffiebonen zouden worden verpakt. De oplage was tamelijk groot, want ik herinner me dat ik tamelijk lang achter die pers heb gezeten. Ik was niet alleen. Ik kreeg de hulp van een meisje uit de binderij. Ik zat aan de ene kant van de uitgang van de pers, zij aan de andere kant. Het was zulk een kleine pers, dat onze knieën tegen elkaar kwamen. Het was een pers die niet zo snel draaide als de automatische persen, dus hadden we alle tijd om, tussen het inleggen van de bladen door, heel wat moppen te vertellen en wat af te lachen. We moesten ons hoofd niet breken met het werk dat we te doen hadden en hadden geen enkele verantwoordelijkheid.

Ik heb het inleggen van tussenbladen ook eens moeten doen op de

Stedelijke Federatie der Druknijverheid
—: van Gent :—

Gent, 20 September 1924.

Waarde Vrienden,

Wij hebben de eer U aller, **vereenigden en onvereenigden** uit te noodigen tot bijwoning van den

Algemeenen Oproep

welke zal plaats hebben morgen **Zondag 21 September 1924**, te 10 uren stipt 's morgens in het Koffiehuis **Het Belfort, Botermarkt, 19**.

DAGORDE :

Bespreking van punten van belang voor al de werklieden van het huis Snoeck.

In de hoop dat allen, vereenigden en onvereenigden, onzen oproep zullen beantwoorden, bieden wij U onze kameraadschappelijke groeten.

VOOR DE FEDERATIE :

De SECRETARIS,
C. CNUUDE.

De VOORZITTER,
E. GOVAERT.

Oudst bewaarde fotos van de drukkerij Snoeck gelegen in de Rietstraat (vóór WO I?). Op de galerijen (eerste verdieping) was de boekbinderij gevestigd. In 1930 verhuisde de drukkerij naar de Begijnhoflaan. (fotos Snoeck Gent)

vol-automatische pers die vlak na de kleine pers van Pier den Baard stond. Die pers was bijna, qua drukoppervlakte, vier keer zo groot. Ze werd bediend door een zekere Karel Delbaere, een man die ongeveer de ouderdom had van mijn vader. Daar hij de cellulosevellen niet zelf moest inleggen, dat gebeurde automatisch, hielp hij me mee de bladen tussen de gedrukte vellen te leggen. Bij hem heb ik niet moeten lachen! Hij was nogal een zenuwachtig persoon en als de pers niet mee wou, zou hij op de duur ruzie met mij gemaakt hebben. Deze Karel Delbaere is met de man die directeur in de drukkerij van SIDAC geworden is meeverhuisd naar de fabriek op Zwijnaarde. Zijn zoon, Pol Delbaere heeft enkele jaren met mij gewerkt als drukker in de drukkerij Snoeck. Op zeker ogenblik is hij daar weggegaan om bij zijn vader in de SIDAC te gaan werken op een **continu-drukmaschine**. Dat was in de periode dat men dit cellulosepapier op bobijnen begon te drukken. Een paar jaren later zijn vader en zoon bij Snoeck komen werken. De zoon voor de tweede maal en de vader voor de eerste maal. Voor Karel moet het wel een grote verandering zijn geweest, hij die gewoon was om steeds maar Sidac-papier te bedrukken.

Heel lang heb ik bij Van Melle niet gewerkt. Er kwam een periode dat er voor de leerjongens bijna niets meer te doen was. Ons werk werd door de ouderen overgenomen en ik hoorde dat de leerjongens de muren van de drukkerij zouden moeten kalken. Ik vertelde dit aan mijn vader en die was er niet mee akkoord. Ge zijt bij Van Melle gegaan als leerling-zetter, maar niet als leerling-kalker zei hij. Hij gaf me voor raad onmiddellijk mijn vooropzeg te geven. Wat ik dan ook prompt gedaan heb. Want het vooruitzicht om de muren van de drukkerij te kalken trok me niet zeer aan.

Wat ik me als laatste feit ook nog herinner is, dat ik eens moeten helpen heb om pas gedrukte menu's voor Kerstdag te vergulden. Dit gebeurde door middel van goudpoeder. Het was een smerig werkje, want na korte tijd zat ik van kop tot teen in het goud. Het stooft overal heen en was daarbij heel slecht voor de gezondheid want men ademde het ook in. Als ik later in de drukkerij Snoeck werkte heb ik dat daar ook een paar malen moeten doen. Het waren daar **foto-supports** die moesten verguld worden. Later hebben ze voor dit werk een speciale machine gekocht die dat automatisch deed en met minder goudstof.

(verzameling Snoeck, Gent)

Midden januari 1930 heb ik bij Van Melle mijn vooropzeg gegeven. Ik heb het kalken van de drukkerij niet moeten doen.

Er was in de drukkerij Snoeck-Ducaju & Zoon een plaats als zetter vrijgekomen. Mijn vader had aan de toenmalige patroon, Adolf, gevraagd of ik daar mocht beginnen en dit werd aanvaard.

De maandag na mijn laatste week bij Van Melle ben ik daar begonnen. Het was de eerste dag van een loopbaan daar die, uitgezonderd de periode van mijn legerdienst en de mobilisatie en de daaropvolgende oorlogsdagen, geduurd heeft tot eind april 1977.

Mijn definitieve werkplaats

De aanvang op maandag 20 januari 1930 bij de firma, waar mijn ouders werkten, was voor mij een grote ontgoocheling. Het werkhuis was, na mijn werk bij Van Melle, een hele verandering.

Het was een oud en vervallen atelier. Als men er binnenkwam door de brede poort in de Rietstraat, had men aan de rechterzijde een kamer die tot bureel diende voor de zoon van de firma, Fernand. Langs de linkerzijde had men de woonruimte waar de meester gast had gewoond. Maar die stond toen leeg. Dan kwam men door een dubbele deur in de **drukkerij**. Links stond er door een glazen deur afgesloten ruimte, de gasmotor, die de ganse drukkerij deed draaien. Die gasmotor kon, tussen haakjes, soms zijn kuren hebben tijdens de werkuren. Hij viel namelijk soms op de meest onverwachte ogenblikken stil. Deze motor deed een as draaien, die langs de ganse linkerzijde van de drukkerij was aangebracht. Op die as zaten een zevental **poulies**, waarop de riemen draaiden die de twee persen met handinleg, een automatische pers, twee plooimachines en twee snijmachines voortbewogen. De automatische pers was van een oud model, dat niet heel goed op punt stond. Ik herinner mij dat mijn vader die toen meestergast was van de drukkerij, heel wat last met die pers heeft gehad.

Ze moest scherp worden ingesteld of, als dit niet het geval was, zoog ze of geen vel op ofwel twee of meerdere vellen, in plaats van één enkel.

Op één van de plooimachines werkte toen mijn moeder. Zoals ik reeds heb vermeld werkte ze niet de ganse dag. Ze begon 's morgens in plaats van om zeven uur, zoals de anderen, slechts om halfnegen en om halftwaalf had zij gedaan. Zo had ze de gelegenheid om op die korte tijd wat van haar huishouden te

doen en het middageten voor ons klaar te maken. 's Namiddags werkte ze zoals het ander personeel, van halftwee tot halfzes.

Midden de drukkerij stonden er tafels waarop het papier werd gelegd dat bedrukt was of bedrukt moest worden. Naast die tafels, naar de koer toe, stond een inslagsteen, waarop de vormen voor de persen werden klaargemaakt.

Rechts van het werkhuis, als men er binnenkwam, had men de met glas afgesloten burelen. Daar bevondt zich een dactylo en de baas van de firma, Adolf Snoeck. Hij was toen een man van in de zestig. Wat verder stond de enige **zetsmachine** die de firma rijk was. Het was een Linotype model 8, met drie magazijnen, die door een elektrische motor werd voortbewogen. Daar werkte een reeds oudere machinezetter op, Baziel. Het was een man die aan epilepsie leed. Het was er een die nogal veel dronk, en wellicht was die ziekte daaraan te wijten. Naast de stoel waarop hij zat, langs de linkerkant van de machine, stond er steeds een kistje waarin hij het sap of de rest van zijn tabak "chiques" in deponeerde. Dit kistje bood een weinig appetijtelijk schouwspel.

Vorbij de Linotype bevondt er zich een doorgang naar de verder gelegen **cartonnage**. Die doorgang liep schuin af, vermits het niveau met de drukkerij niet gelijk was. Daar stonden twee degels. Een grote en een kleine Victoria. Die draaiden ook met een motor. Verderop in de cartonnage had men talrijke werktafels, waaraan in die tijd voornamelijk foto-albums werden gemaakt.

Vorbij de ingang naar de cartonnage, had men de **zetterij**. Ze was niet groot. Het was de kleinste zetterij, waarin ik tot dan toe had gewerkt. Er stonden drie zetsbokken naast elkaar, met aan de rugzijde nogmaals drie zetsbokken. Dan had men dwars aan deze bokken, nog een hoog meubel met kleinere zetskasten. Daarachter, naar de koer toe, stonden er nog een paar lage zetsbokken, waarboven men het zetsel kon stellen. Dat was alles.

Na gewerkt te hebben in de zetterij van de drukkerij Van Melle, was dit maar een povere zetterij. Wat me ook tegenviel, was dat de verlichting nog met gas gebeurde. In al de werkhuisen waar ik tot dan toe had gewerkt was de verlichting elektrisch. Dit was veel aangenamer om bij te werken!

Vermits ik in januari bij Snoeck ben beginnen werken en het toen uiteraad vroeg donker was, heb ik daar veel met gaslicht gewerkt. Wat de grootte van de zetterij betreft, was ze het best te vergelijken met deze van de drukkerij Heuvelmans, met dit verschil, dat de zetmeubelen

daar niet zo oud waren. Nu, eerlijks-halve moet ik er bij zeggen, dat de firma Snoeck wel een zeer oude drukkerij was. Ze werd opgericht in het jaar 1782, door ene Snoeck die gehuwd was met de dochter van de drukker van Maria Theresia, ene Ducaju. Vandaar de naam van de drukkerij Snoeck-Ducaju.

Ondanks de tegenzin waarmee ik in de drukkerij Snoeck ben gaan werken, was er toch één lichtpunt voor mij. In die tijd werd er op de Begijnhoflaan een nieuw werkhuis gebouwd, dat in die periode zijn voltooiing naderde. Men (en dat was vooral de zoon van de patroon, Fernand), had toen grootse plannen voor de nieuwe bouw. Er was sprake dat het machinepark van de nieuwe drukkerij zou uitgebreid worden. Er zou een zetsmachine bijkomen en ook een drukpers van groter formaat. Mij was de betrekking beloofd als machinezetter op die zetsmachine. Machinezetter worden was steeds mijn doel geweest en het was dus één van de redenen waarom ik me in het begin min of meer in mijn lot schikte. Als werk had ik in de Rietstraat zowat van alles te doen.

De zoon Snoeck, Fernand, had, nadat hij gehuwd was met de dochter van een Waals textielhandelaar (een zekere Marie Empain), grootse plannen. Hij baatte toen een publiciteitsbureau uit, dat echter door de toen erg om zich heen grijpende economische crisis van het jaar 1929, niet zo goed draaide als hij gewenst had. Toch waren er wel af en toe werken te doen. Briefhoofden en omslagen. Hij zelf maakte er de schetsen voor en ik voerde ze uit. Er was soms ook ander publiciteitswerk. Het werk dat ik te doen had kreeg ik meestal uit zijn handen. Ik heb er ook een **letterproef** samengesteld met al de letters waarover de drukkerij in die tijd beschikte.

Als meestergast had ik mijn vader. De lettersoorten die toen in de drukkerij voorhanden waren, waren erg verouderd en versleten. Buiten één soort, die Fernand Snoeck nog niet zolang daarvoor had aangekocht. Die noemde "Sphinx" en was een lettertype van Franse makelij. Er was een korpus 10, 12, 16 en 24. Ook een korpus 10 italiaan. Het was een tamelijk vette letter, die afgeleid was van de **Bodoni**. Het overige van de lettersoorten die nog aangekocht waren vóór de eerste wereldoorlog en toen modern waren (en nu weer zijn, onder de naam **Helvetica**), waren toen volledig uit de mode. Het was de periode van de **Mediaeval** en de **Futura**.

Buiten 3-punts **pointillés** (puntlijnen) waren er in de zetterij geen koperen lijnen. Het waren allen loden lijnen die op ongeveer de lengte van één meter geleverd werden en door

*Een snelpers in de drukkerij Snoeck (Rietstraat).
(foto Snoeck, Gent)*

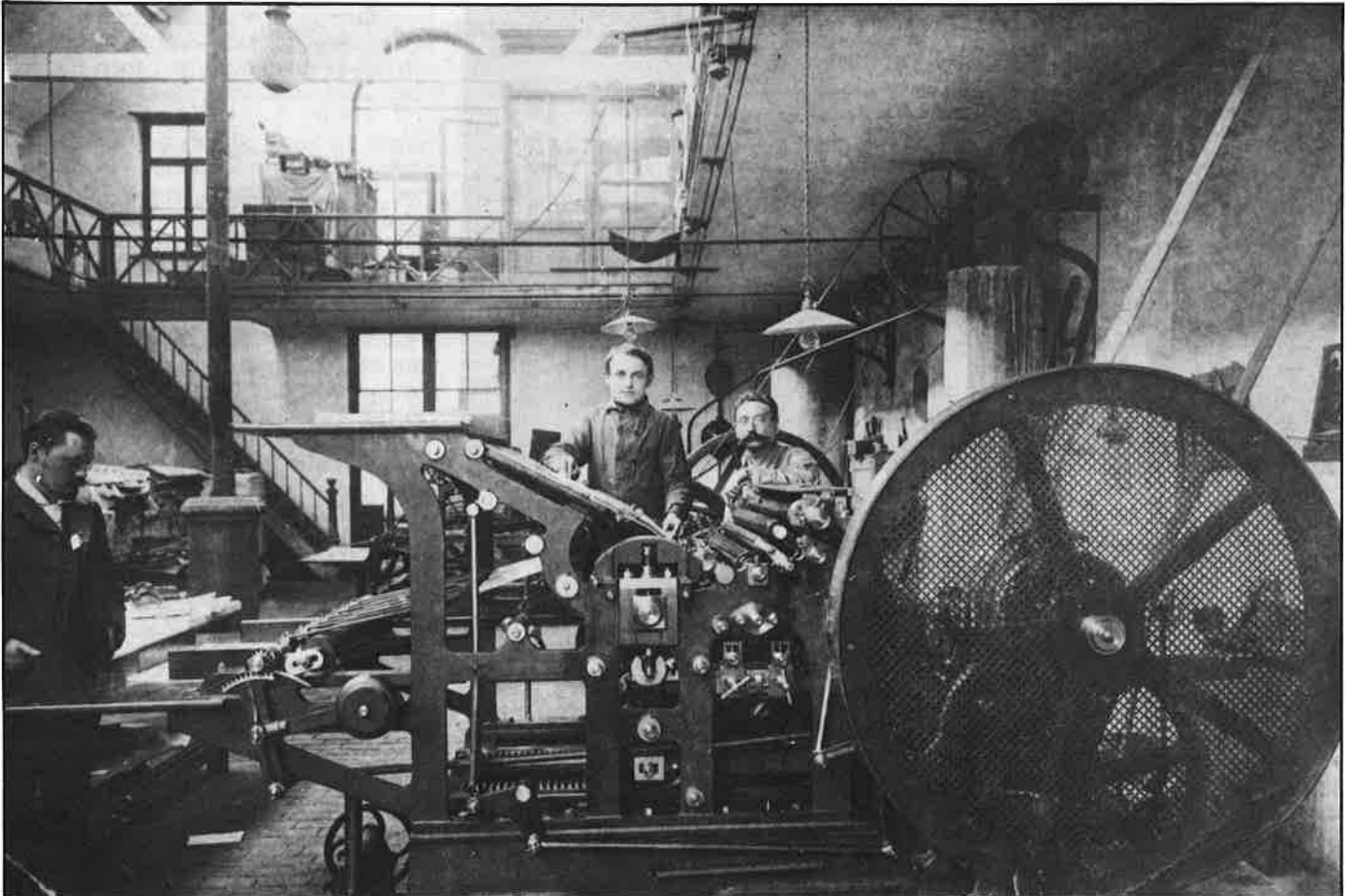
middel van een **coupoir**, een lood-snijmachine, op maat werden gekapt. **Interlignes**, wit dus om tussen de lijnen te plaatsen, waren er ook niet veel. Tussen machinezetregels werden over het algemeen kartonnen stroken geplaatst. Dat was wel een noodoplossing.

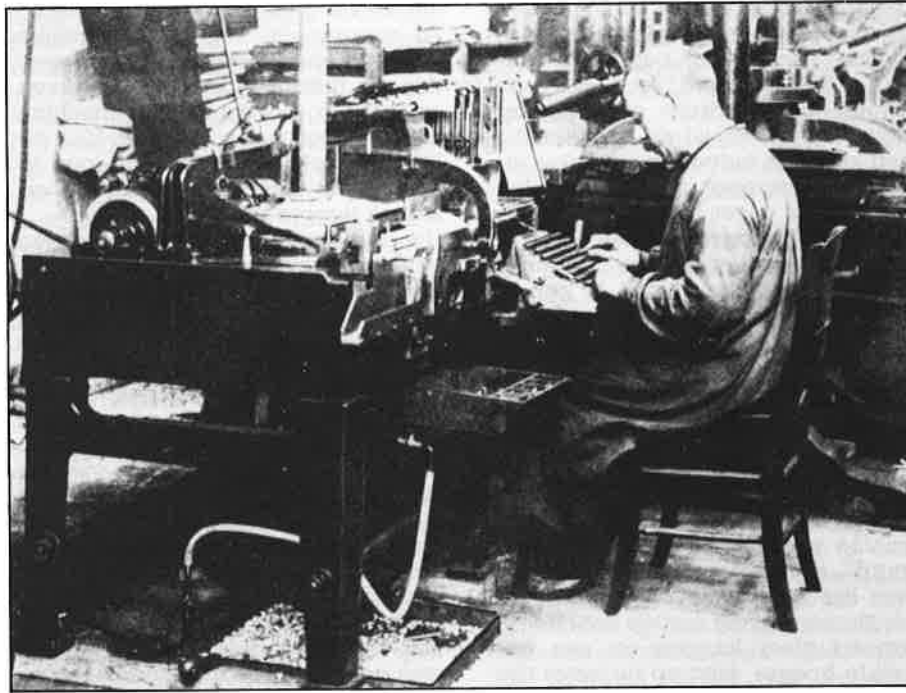
De zetterij was er dus erg primitief. Nochtans werden er veel boeken gedrukt. Het waren uitgaven waarvoor de drukkerij in die tijd zeer gekend was. Zo had men er, naast de Kleine en Grote Almanak, bijvoorbeeld de "Negociant", een rekenboekje dat men nu het best zou kunnen vergelijken met de moderne rekenmachientjes. Het werd vooral gebruikt door de boeren op de markten en ook door de winkeliers. Van deze rekenboekjes werden er jaarlijks duizenden gedrukt. De drukplaten waren **stereotypieplaten**, het is te zeggen, van het oorspronkelijk gezetsel was een **matrijs** gemaakt, waarin lood was gegoten. Die platen werden gemonteerd op een speciaal ijzeren raam, waarin schuine gleuven zaten. Met ijzeren klemmen werden deze stereotypieplaten op hun plaats gehouden. Bij elke herdruk

had men deze platen maar in een gewone drukvorm te plaatsen, en er kon met een herdruk begonnen worden. Verder werd er ook een "Droomboek" gedrukt, een boek dat antwoord gaf op al de dromen die men zich kon indenken. De tekst ervan was vroeger nog door Adolf Snoeck zelf gezet op een oude zet-machine, **Typograph** genoemd. In die tijd bestonden er geen dergelijke machines meer in België. Ik heb er later, tijdens de tweede wereldoorlog, in Duitsland nog verschillende gezien. Het was een machine waarop men rechtstaande werkte. Het klavier was dus uiteraard hoger geplaatst. De matrijzen waren lange staven, waarop verschillende lettertekens van dezelfde dikte stonden. Zo had men bijvoorbeeld een matrijs waarop zich de letters "i", "l", het "punt", de "komma" enz. bevonden. Door het aanslaan van een toets op het klavier viel die matrijs naar beneden en bleef hangen op een bepaalde hoogte, juist op de letter die men aangeslagen had. Zo kon men een ganse regel zetten. De witverdeling gebeurde door stalen, konische cylinders, die zo gedraaid werden

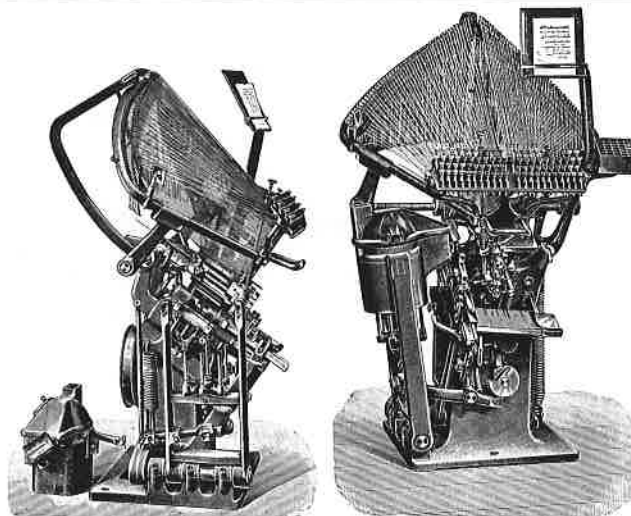
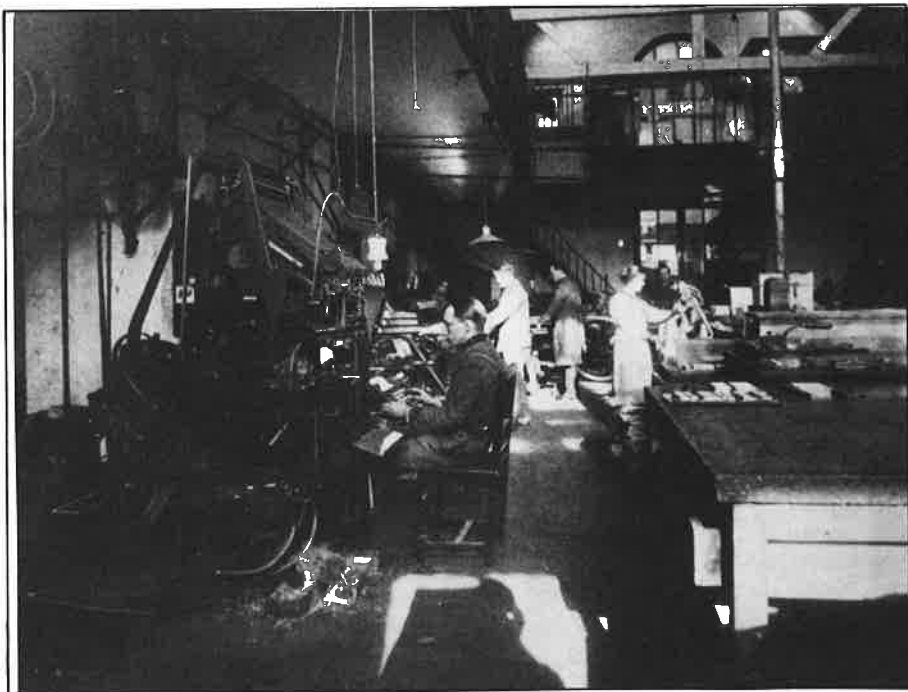
dat ze de gezette regel "opsloten". Zo waren alle regels van gelijke lengte. Eens de regel gegoten werden de matrijzen omhoog geheven en bleven bovenaan de machine hangen voor verder gebruik. Van dit "Droomboek" had men, om lood te sparen, de regels onderaan tot op zekere hoogte uitgekapt.

Het werkhuis was boven door een galerij omgeven. Daar werd oud papier bewaard. Er was ook een toegang tot een kamer, die zich boven het bureel van Fernand bevond, en waar zich een hele hoop sigarenkistjes bevonden. Die kistjes hadden op de zijkant een kleefband, waarop nummers stonden, die korrespondeerden met de nummers van de cliché's die in het kistje zaten. Die nummers waren in het houten voetstuk van de cliché's geslagen, door middel van ijzeren staven. Beneden in de zetterij bevond er zich een dik boek, waarin van elke cliché die in een van die kistjes stak een afdruk was gemaakt. Als men ter illustratie van een artikel in de Kleine of de Grote Almanak een cliché nodig had, dan moest men die in het boek opzoeken, het nummer noteren en zich

Drie types van mechanisch zetten. Boven de Monoline van Scudder, midden de Linotype van Mergenthaler (beide gefotografeerd in de oude drukkerij Snoeck, Rietstraat), onderaan de Typograaf van Rogers en Bright. (fotos Snoeck, Gent en tekening uit: Papierfabricage en drukkerij door I.P. De Vooys, Gorinchem 1921)

dan naar boven in die kamer be-
geven, om er in het sigarenkistje dat
met het opgeschreven nummer kor-
respondeerde het cliché uit te halen.
Het waren meestal lijncliché's die
gemaakt waren naar tekeningen van
de zoon Fernand, die een goed teke-
naar was. Als de Almanakken ge-
drukt waren en de pagina's werden
gedistribueerd, dan was het natuur-
lijk nodig dat het cliché terug zijn
plaats vond in het sigarenkistje dat
zijn nummer droeg. Dit systeem met
de sigarenkistjes is lange tijd blijven
doorgaan, zeker tot het begin van
de tweede wereldoorlog. Het boek
werd steeds dikker en het aantal si-
garenkistjes steeds maar talrijker.
Het opzoeken van een bepaald
cliché nam meer en meer tijd in be-
slag.

De **Lynotype model 8** die zich toen
in het werkhuis bevondt, had drie
magazijnen. Een bevatte een **kor-
pus 7** met **italiek**. Het waren drie
verschillende soorten letters. Ik her-
inner me dat de machinezetter, Ba-
ziel, niet veel kaas van machinezet-
ten had gegeten. Hoeveel matrijzen
hij per week kapot maakte, was niet
te tellen. Nooit heb ik hem de **wig-
spaties** weten kuisen en het onder-
houd van de machine zelf zal wel
navenant zijn geweest. Daarenbo-
ven zette hij veel fouten. Dit kwam
vooral omdat hij de in de haak ge-
zette matrijzen niet overlas. Dat kon
hij ook moeilijk, want die werden
nooit gekuist, zodat men er onmoge-
lijk het voorbeeld kon van zien.
Kwam daar nog bij dat hij veelal de
avond daarvoor dronken was ge-
weest.

In afwachting dat ik, eens de firma
naar de Begijnhoflaan zou zijn over-
gegaan, op een zetmachine zou be-
ginnen werken, heb ik dikwijls, bui-
ten de werkuren, op die linotype ge-
leerd het klavier te bewerken. De
machine draaide niet. Ik zette zo-
maar gewoon mijn vingers op de
toetsen, om te leren waar de ver-
schillende letters lagen. Het was mij
vooral te doen om de vingerbewe-
ging machtig te worden. Als Baziël
vergeten was zijn klavier te blokke-
ren, merkte hij dat onmiddellijk als
hij de machine in gang zette. Dan
vielen er in éénmaal een hele hoop
matrijzen naar beneden, zodat de
transportriem blokkeerde. Daaraan
kon hij merken dat ik op het klavier
had geprobeerd. Hij maakte er zich
niet druk over. Hij toonde me hoe ik
zelf het klavier kon blokkeren, als hij
het toevallig vergeten was.

Zo brak de tijd aan dat de nieuwe
bouw op de Begijnhoflaan af geraak-
te.

Naast het gebouw waar de drukkerij
zou komen, was ook een huis ge-
bouwd, waar de jonge Snoeck met
zijn gezin zou komen wonen. Achter
dit huis, bevond er zich nog een oud

gedeelte van de vroegere bouw die
op die plaats had gestaan. Er was
daar voorheen een houtmagazijn ge-
weest. Een deel van dit magazijn
was blijven staan. Het was nog ste-
vig genoeg en zou, met zijn drie ver-
diepen, dienst doen voor het maga-
zijn van de nieuwe drukkerij.

Eind april 1930 werd met het verhui-
zen begonnen. Het werd niet in
éénmaal gedaan, maar gebeurde
beetje bij beetje.

De eerste machine die in de nieuwe
drukkerij haar plaats vond, was de
nieuwe zetmachine, die Snoeck zich
had aangeschaft. Het was in werke-
lijkheid geen nieuwe machine, maar
een oude **Linograph**, die ze gekocht
hadden van de krantendrukkerij "De
Gentenaar", die er in die tijd acht te
verkopen had, vermits ze hun zetma-
chinepark hadden vernieuwd met
Intertype-machines. Die Linograph
was een eenvoudige machine. Er
was maar één magazijn op, dat niet
schuin, maar loodrecht stond. Het
was maar een magazijn van 15 **ma-
trijzen** per kanaal. De werking ge-
beurde ongeveer op dezelfde manier
als op de Linotype, met dit verschil
dat er slechts één **elevator** was in
plaats van twee. De **verzamelhaak**
van de matrijzen werkte op dezelfde
wijze als dit het geval was op de
Linotype. Doch, éénmaal dat de re-
gel gegoten was, ging de elevator
met de matrijzen in éénmaal naarbo-
ven, tot aan het **distributiehuisje**,
en daar werden de matrijzen van de
elevator geschoven en kwam deze
in zijn oorspronkelijke stand terug.
De matrijzen waren **duplex, romein**
en **vet**. Toch waren ze iets kleiner
van formaat dan de matrijzen van
de Linotype. Daarenboven, vermits
deze machine jarenlang in een dag-
bladdrukkerij had gewerkt, waren
de matrijzen doodversleten. Met het
gevolg dat de matrijzen **haarden**,
het is te zeggen dat er zich tussen
de letters, minuskule loden lijntjes
bevonden. Die kon men wel door
middel van een stalen borstel wat
verwijderen, maar niettemin gaven
de regels nog altijd een spoor ervan
bij het drukken. Om kort te zijn, het
produkt dat van deze machine
kwam, was minder goed dan de re-
gels die uit de Linotype kwamen.
Deze Linograph was in tegenstelling
met de Linotype, die van Engelse fa-
brikatie was, van Duitse oorsprong.
Terwijl ik, samen met nog andere
leden van het personeel, met het
verhuizen bezig was, werden door
speciale mannen de grotere machi-
nes één voor één naar de nieuwe
drukkerij overgebracht. Na de zet-
machine Linograph kwamen, naar-
mate het vloeren vorderde, de twee
persen met handinleg en later de an-
dere machines. De automatische
pers werd niet mee verhuisd. Die
werd aan een andere drukkerij ver-

kocht. In haar plaats werd een gro-
tere pers met handinleg in de druk-
kerij gemonteerd.

Zo is het gebeurd dat er in de Riet-
straat drukvormen werden ingesla-
gen, die op de Begijnhoflaan werden
gedrukt. Ze werden met een stoot-
kar daarheen vervoerd.

Bijna de ganse verhuis werd met
een stootkar gedaan, buiten de gro-
tere machines die met een wagen
met paarden werden overgebracht.
Het verhuizen vorderde planmatig,
zonder dat het werk er teveel onder
te lijden had.

De inrichting van de nieuwe drukke-
rij was door de zoon Fernand ont-
worpen.

De zetterij bevond zich gans achter-
aan, samen met de twee zetmachi-
nes, die in de linker-achterhoek ston-
den. Naast de zetterij, op de plaats
waar zich een betonnen bak bevond,
waar men zich de handen kon was-
sen, stond de inslagsteen. Daarnaast
stonden naast elkaar de twee druk-
persen. Daarvoor stond de nieuwe
grote pers. Verderop, naar de koer
toe, in de rechter-achterhoek ston-
den de twee plooiemachines. Voor die
twee plooiemachines was er toen een
open ruimte, waar later de verguld-
machine is gekomen. Daarvóór, in de
richting van het magazijn, stonden
de twee snijmachines. Dan had men
een hoek. Als men die voorbijgang
kwam men aan de burelen van de
drukkerij. Het linkse was het bureel
voor de vader en de zoon Snoeck.
Daarnaast had men het bureel van
de daktylo, dat met een loket op de
gang uitkwam.

Vóór deze burelen had men de
grootste ruimte van de drukkerij, die
gans ingenomen werd door de werk-
tafels van de cartonnage.

Stilaan was alles van de oude naar
de nieuwe drukkerij overgebracht.
Zoals ik reeds heb vermeld was in
de nieuwe drukkerij alles zo oordeel-
kundig geplaatst, dat het een vlotte
werking waarborgde.

*Tot daar het hoofdstuk "de leerja-
ren" samengevat uit de lijvige me-
moires van drukker-zetter Frans Bal-
thazar.*

*Deze memoires zullen in 1991 inte-
graal door VIAT worden uitgegeven.
Begin 1978, op 64-jarige leeftijd ging
hij als meestergast, na een continue
loopbaan van 48 jaar bij de drukkerij
Snoeck, op pensioen.*

*Nog enkele jaren meer en hij zou
voor zijn 50-jarige tewerkstelling in
de druknijverheid traditiegetrouw in
deze sector zijn gevierd.*

Hij overleed begin 1988.